

537

лц 139

СТЕФАН КОВАЛІВ

(СТЕФАН ПЯТКА).

ДЕЗЕРТИР

І ІНЬШІ ОПОВІДАННЯ.

НАКЛАДОМ

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ

зарєєстрованої спілки з обмеженою порукою у Львові.

1899.

З М І С Т.

	Стор.
Дезертир	1
Безжурність	16
Олекса Щупак	31
Крашена господа	38
Завіщане	65
Моя перша їзда силою пари	78
В зимівці	91
Кого сеї неділі вибють ?	105

ДЕЗЕРТИР.

I.

Приятно і мило на світі, не чути, що осінь панує. Під коршмою в Срулейби вози з деревом і в порожне. Жінки на возах лопочуть кожда своє: о горшках, мисках, ложках, а більше еманциповані навіть о війні... Господарі пішли взяти сьвятого огнику до люльки, якось забавили ся.

В коршмі темно, хоч сьвяте сонічко цілою силою впускає до неї своє промінє скрізь повибивані шибі; душно, парно, хоч двері на остяж порозвалювані. Дим люльчаний, з цигар, папіросів, чад з печи, сопухи з різних спіритусів — садять кожною шпарою, аж переходячих улицею в носі крутить.

Музиканти тнуть, від уха тнуть, — скрипки, бас, ситко, не були ще в такій роботі. Шемелик Іван з жінкою сулів тропака серед коршми. При шинку на почетнім місци побіч Срулейби вїйт Никола з кумом Мазуром Іваном пють з вином пиво о заклад... На столах і лавах розсіли ся покликані до війська урльоппники... ідуть до Босни на — війну!

Гудяє Іван Шемелик, ніг під собою не чує, сипле мідяки музиці цілою жменю до баса, запалює банкнотами люльку... вже третю п'ятку пустив з димом, хоч недавно за сю штуку відсидів п'ять місяців в „притулі“. Але як то кажуть, що дурному по розумі, коли єго не має? — що Шемеликови по грошам, коли не знає їх стійности? Недавно вийшов з під крпацтва, з неволі, задивив ся цілком на колишнього свого пана, що прогайнував села, мільони пустив з вітрами, в єго сліди вступає.

Поправляє Шемелик шапку на бакир, дивить ся глумливо на вїйта Николу, міряє косо оком єго кума Йвана і їх приятеля Срулейбу і присьпівує:

Який пан, такий крам,
Дай багрію єще збан!

-- Куме Йване Шемелику! — кличе вїйт Никола із-за шинка, — *тего овего... рожности... розмаїтости... так не вільно робити!... то цісарські гроші... Підете знов — tego овего — до криміналу.*

— Як піду, то піду, тобі засі дїду, як неу! — гукає Шемелик. — Своє палю, своє мечу в болото! Розумієш?... Свою батьківщину!... А ти що голопупе? Спродавш громадську працю, саджавш жидів на громадських ґрунтах, толоках... ліпиш громадську печатку до гори ногами на жидівських контрактах — і за ті *рожности, розмаїтости* сотки береш!... Слухай Николо, мовчи, а то вилетить печатка із-за широкої холяви!

— *Цо, цо то? Не годзі се вуйтові так гадаць!* -- відзиває ся Іван Мазур, кум Николи.

— Слухай ти роздоймопиский, чи й ти не маєш щось? — кричить Шемелик. — Думавш, що велике черево зробить тебе старшим в „Базилянах“ в Дрогобичи, або яким доктором? Слухай, або говори, як тя мати навчила, а ні, то штовхну протичкою в тоті нецки, що носиш перед собою і будуть мати в чім дохтори бабрати ся!...

Виніс ся вїйт Никола з кумом Мазуром Іваном до ванькира, а Шемелик виняв новий банкнот з калитки, закурив люльку, сипнув музикантам і — далі грай!...

— Грай музика, дам ти бика!... — засьпївав собі, а до урльоппників: — Хлопці! позвольте собі!... То я плачу музику, пиво, вино, мід, що хто хоче!... За своє плачу, не за громадску печатку!.. Я свій ґрунт продаю, бігме свій!... За него я набрав нагаїв і палок під липами!... Хробаки в кучмі заплодили ся, що не було часу з голови здоймити на паньскім лані!... Нинї я пан, шляхтич!... Дітей нема, родини нема, я пан! Багрії занесуть мене з бабою на коркошах до дому, як графа!... Грай!... своїм плачу, не чужим!... Не краду і не продаю людску кров!...

Глядять урльоппники на Шемелика, слухають і не слухають єго. Нинї їм тяжко-важко на душі... Розстають ся з рідними, та може по раз послїдний їх бачать... може не вернуть більше з Босни, бо приповідають, що там велика війна, що босаньскі ворохобники не знають жартів... Вирочім на долах люде не мають ніколи тої відваги і смілости, що в горах. Там они панами-королями в своїх чудно-зелених верхах... Та й ще якась бабище, одноока Сенька Срулейбова вкрутила ся на-силу між урльопп-

ників, ворожить їм з руки і многим таки правду каже.

Ворожить Сенька за порядком одному за другим, а все на Якима Зелеміна одним зеленковатим — глип-глип! Усе ближше д-ньому підходить. Она его знає дуже добре. То син колишнього її увідника, то дорога дитина тої, через котру она свою дитину погубила... пішла жидам служити.

Уродливий хлоп Яким Зелемін! Душа радує ся на него глядіти, тільки малий! Недавно вийшов з війська, оженив ся і в чотири неділі по вінчаню іде знов, бо кличуть. Одноока Сенька о тім всім знає... нині-ж лучила ся нагода... она пімстить ся на дитині того, через котрого упала низько, стала ненавидіти „лихе племя“. А знає она читати з очей пристрасть людску, колись сама се переживала і через те око стратила в борбі з суперницею.

— Ще отсему, Сенько, ще отсему поворожте! — кличуть парубки, вказуючи на Якима, — той ще не ставив ся... сего року перший раз піде... Ану, чи відберуть его?

Руда одноока приступила д-Якимови, взяла хлопа за руку, стала гладити зимною як лід долонею его долоню, приглядати ся знакам з великою увагою. Всі звернули свій зір на сиву чарівницю. Музика перестала грати, а навіть Шемелик кинув скрізь вікно свою новісіньку шапку між коні, та глядів з жінкою на одноокого пророка.

— Та що ви мене дурите, коли ту мені на руці інакше вказує ся! — говорила Сенька, — таж ту стоїть, що він уже третій рік при війську, і от недавно оженив ся... От ту любов велика, але в і суперник, в ворог домашний — чорно-

бровий, кучерявий, як би й ти сам... Самій жінці молодій годі вварувати ся...

Хопив Яків Зелемін руки, та стара з цілою силою здержала, не хоче пустити.

— Не хапай синовьку, не хапай, коли раз дав! Не годить ся вихапувати. Ще не оглянула, чи далеко до смерти... О го, го! Якось не добре тобі свідчать ті карби! Зійшли ся до купи... То смерть, і то від кулі!... Тобі, небоже, не вернути до дому... Ту виразно стоїть, що в першім огни куля смертельна не мине тя...

Сум огорнув присутних, кожний глядів зі співчутем на Якіма, і всі чудували ся, що баба так усе докладно відгадала, як би їй хто розповів...

Один Іван Шемелик змаловажив Срулейбового бога, бо вхопив однооку за обшивку, витрутив з коршми за двері, а загризеного Якіма потягнув за собою д-шинкови.

— Не слухай хлопе манти світа, заволоки! — розраджував мужик Каньовский, — то жидівский зробок... на всі боки має язик випечений! Випасла десять багріїв от тому пейсачеви затабаченому, а тепер пустила ся на легкий хлібець... Грайте музики, бо вам „матеркляше“ на трину змолочу!

І грають і бубнять музики, аж попріли. Яким загрів голову, гуляє з Шемеличкою без тямки... не пізнають хлопа, наче вступив з розуму, а все йде за поводом Шемелика. Каже сей з жінкою гуляти, він гуляє; каже ему товчи скло, він товче; каже ему шинк лупати, він лупає.

Просять Якіма урльоппники-товариші:

— Ходи! Бій ся Бога, ходи! Спізнамо колію, то завтра до рапорту, на перший початок буде біда!

— Дайте мені перше тоту однооку чарівницю, нехай нею потішу ся, нехай її здушу своїми руками, так і піду! — відповідав Яким. — Она мене зарізала без ножа, я їй мушу зробити смерть! я мушу бачити ся з жінкою!

— Але-ж чоловіче, стяг ся! Та ми завтра в отакім часі будемо Господь знає де! Ти не можеш вертати до дому... за пізно буде...

— Нехай мя і зараз розстріляють, так мені все одно! Ще раз вам кажу: з жінкою Оленою мушу бачити ся, а однооку, того бога червоного, тільки раз втелю до землі, так мазею розіллє ся!...

Лишив ся Яким в коршмі з Шемеликом, не пішов з товаришами на залізницю. Цілісеньку ніч глядав по коршмі за одноокою і напивав. Лавки, столи, горшки, миски, словом усе, що було в коршмі, поломали оба, витовкли на прах, а навпослед скрипки, бас і ситко запалили серед коршми і Шемелик запік собі при тім огни люльку, заплатив кождому десять раз тільки, як дійсно вартувало.

— Ти паний свату? — питав Шемелик Якіма?

— Ні, не паний, і не можу упити ся...

— Я вже зіслаб... Де ти підеш, свату?

— Я вертаю ще до дому, до жінки! Все одно!...

— Добре мавш, що ідеш до жінки! А я йду з жінкою до дому. Гей, багрії! сюди до мене! до хати несіть мя!

Вийшло кільканацять кучинірів, пейсатих обірванців з ванькира, взяли одні Шемелика,

другі Шемеличку на коркоші і понесли обоє домів — робити новий контракт.

Яким вийшов на двір, глянув на погідне небо засіяне яркими звіздами, постояв, постояв, а далі як пустить ся в верховину, тільки вго й бачили у Срулейби...

II.

Злетіли ся ямарі з сусідних кошар до шинку „Нути Дуй“ повитати Панька Лопату. Чотири роки ніхто вго не видів, всі мовили „умер та й умер“, а він несподівано воскрес. Кажали, що в шмельцу касіри в кітлі вго зварили, а оно показало ся неправда. Такий самий, який був перше — замащений мазею, ні очей, ні рота не знати, той самий кашкет ревізорський, той самий кабат гузарський, ті самі штани сіракові шкірою полатані, тільки заріст більший в двох. Та якось не матіркує жидам як давнійше, якийсь тихий, смирний, наче онімів.

— Добре, що вернув — думали собі ямарі — буде кому жидів натягати. Над него не знайде ся другий, щоби так правду говорив в очі і знав їх наполошити; они вго більше боять ся, ніж свого бурмістра.

З-явив ся Лопата, став на роботу від першого дня у Нути і нігде не йде, нігде не рухає ся. А не любив перше на однім місці засиджуватись. Забавив ся, засьпівав, грубій Енті, бурмістровій сестрі, не раз, не два, горшки з хробачливою сирваткою накидав до біжниць, або рабінови перед вікна — і все уходило ему, трэфній бояли ся зачіпати.

Тепер мовчить Лопата Панько — усе в ямі та ямі. Робить відразу по дві шихти, як віл

гарує! Як же вилізе на верх вечером, то біжить під Дебру, де Пінкас побудував шатра для своїх робітників, забавить кілька годин і надоднем вертає. Та годі-ж спанітрувати, до кого він там ходить?... Панько був старий грішник, за красним полом парцував усюди, і з тим не скривав ся — видно, мусів мати якусь иньшу тайну.

Горнуть ся ямарі до Нути. Там робить Панько Лопата, а з ним спускати ся під землю нема страху. Знає всі ті нори, та нераз і за руку возьме чоловіка, поведе як дитину тими льохами до сьвітла, або д-млинковій рурі, щоби чоловік хоч троха вхопив того сьвіжого воздуха і притямив ся в замороці. Але чому-ж Панько лиш у того Нути гарує? То не мала загадка! А Нута Дуй такий недобрий жидище, а касіри у него бють, знуцають ся над хлопом. Поробиш до півночи при корбі або при млинку на верха, скаже: „Ти слабій, не годен робити“, — і забирайсь, утікай без біди з манатем, бо тя нагацмолить, кине шапку або капелюх в яку яму, підеш простоволосий до дому... Не має невіра чоловіка і за ствір божий!

— Паньку, біда з нами! — кажуть ему рудники. — Утікаймо з відси, або що... Чоловік осліп, здихавичнів від безнастанної праці, а ходить як Адам в раю, жиє як псище пущений блудом, або, з вибачінєм, що иньшого у бідака на передновку, і зневаги слухай і позаушники відбирай!... Ще й колись тебе так скарали касіри, тільки попід ребра наштовхали, аж попріли, а ти на се нічо не сказав!

— Та що-ж я мав казати? — питає Панько.

— Ти нас радиш ся?... Коли ти вже на такий розум зійшов, то ми порадимо: було хоч у руку поцілувати і повісти: „Пане касіру, дзінкує покорне за ласкаву кару!“

— Не сьмійте ся, не кпїть, коли нічо не знаєте...

— Та як не сьміяти ся, не кпити, коли ти не той, що був перше! Натура твоя змінила ся, не рухаш ся...

— Не можна тепер, я чекаю нагоди.

— Або-ж треба ліпшої нагоди, як тота, що касіри нам оловяними бляшками виплачують і з тим велять нам іти до своїх жінок за сербавкою і стухлою фасолею? Та не було тільки ті марципани, що дала нам колись, взяти з горшком, занести до жандармів, поставити їм під ніс, а були би з кілька днів вітрили кошарню!...

На згадку „жандарми“ — Панько Лопата оглянув ся з тривожним зором, взяв на себе гурт, в руки лямпу, і поліз до ями.

— І Лопата, і не Лопата! — жартували ямарі дальше на верха. Очарував его Нута Дуй, дав єму якесь „любимене“, що такий для него вірний, щирий, послушний...

— Може бере осібну платню, та криє ся перед нами? криє під Деброю?...

— А щож?... певно, що бере! Тільки маток добути, та чоловік і за макове зерно нічо не дістав... Деінде касіри инакше роблять.

— Ліпше будь тихо один з другим, сли не хочеш, щоби прочолка не обмикали і не зробили з тебе Бернадина.

— Або в тім що злого? Що правда, то не грїх. Нема чоґо бояти ся!

— За правду, небоженьку, прочолок на-
тягають, язик врїжуть, а за мовчанє дають
кашу.

— Ох! каша, каша гірка, не солодка!...
Та... як тихо, то тихо... най же вам буде тихо!...

Бєсїда вела ся часто о тїм, але все оста-
вало по давньому. Нута Дуї став уже добивати
торгу о цілий ключ „зімщини“, а єго касїри
виправляли Лопатї шкіру на всї лади, пхали
єго по всїх дірах, щоби глядав під землею
воску, — а Лопата лїз, щиро робив і других
за собою вабив, додавав їм відваги.

III.

Лучило ся у Нути таке, що, як тягнули
з ями замороженого хлопа, дєсь на половинї
дороги зачепили ним о якийсь гак — задушили.

Повис хлопище на гаку в ямі. Нема кому
по него лїзти, нїхто не важить ся. Заморока
сильна і цимбрини таки під руками подають ся,
мов живі.

Нута прикликав Панька Лопату і каже:
— Лїзь!

Лопата оглянув яму зверху, повідає:

— То все небавом завалить ся! Нехай
той лїзе, що так мудро цимбрував... Я на смерть
не полїзу...

— Що ти говориш, що? — питає Нута,
а такий лютий, аж пінить ся. — Я закличу
жандармів, они тя зараз попросять, щобиє
був ласкав лїзти!

— Люде, я вам повідаю, що заким спущу
ся тою кривулею на долину, яма завалить ся.

— Нехай валить ся, буде менше о одного злодія на світі! — відповідає жидище.

Поліз Панько Лопата до ями, хоч не хотів. Заки відчепив задушеного хлопа з гака та справив его на гурті, — вже яма в версі цілком звузила ся так, що лишила ся тільки вузка шпара.

— Борше, борше! Тягнім бодай живого! — скричали при корбі і підтягнули Панька під сам верх разом з задушеним. Пробують друками розширити отвір хоч на стілько, щоби хлопа дістати на верх... Нічо з того, дурна робота!... Земля пре з боків з такою силою, що против неї нічо не вдієш...

Повис Панько Лопата живий з мерцем, заглядає скрізь діру, просить, молить :

— Спасайте, поки час! не давайте цимбринам сходити ся, бо тогді і за рік не добудете мене з ями..

Спасай — та не знати, як? Ямарі туманіють, дивлять ся, в голову заходять, різно до раджують, і все ні до чого. Таке чудо в Нути стало ся перший раз. Збігли ся всі Нутові касіри і оберкасіри, штуркають хлопів, попихають, та все: „Тихо, тихо! буде все добре, тільки не пхайте ся до кошари!“

Висить Панько Лопата цілий день, висить цілу ніч, хлопи майструють і пусто дурно! Що зачнуть розганяти друком цимбри, а Панько в ямі: — Івавт! Дайте спокій, бо пхавте мені клин у голову!... Радше обкопуйте землю довкола цимбрів.

Обкопуй землю! — та куди, як? Насипи як гори, тільки круг неба зпоміж них видно, а він от що радить!...

— Біда! — отвір уже тільки такий малий, що руку можна пропхати.

— Як тобі там Паньку? — питають.

— Зле! Бачите самі: в киблі стою... При мені небіщик Гулай... праву руку стиснуло... лівою також можу рухати лиш до половини, ноги цілком задеревіли...

Сидить Лопата Панько і другий день, не хоче вже ні води, ні хліба в рот брати, а мучить ся, страх! А йойкотить з болю, як би ему кости ломали...

— Отруї дайте! нехай не терплю! — каже — а не їсти!... Ідїть під Дебру до Пінкасового дому, закличете сюди мою жінку й діти... нехай ся з ними попрощаю...

IV.

Перший раз рудники довідали ся, що Панько має жінку й діти. По кільканацятьох літах учули несподіванку.

— Та от чому він так змінив ся! — подумав собі не один — чому нє хотїв, як перше, гандричити ся з жидами, тягати ся до суду! Жінка, діти зневолили єго, що піддав ся Нутї, став єго попиховищем.

Побіг котрийсь під дебру... Прийшла жінка з дїтьми... Господи! Жаль проймає усіх: два хлопчики, дівчатко, жінка молода, хоч на лиці слїдно, що пережила багато бурних хвиль, страдань душевних...

— Ти тут Олесю? — питав живцем погребаний.

— Я! каже жінка. — Ми! — відзивають ся діти і заглядають в ту вузоньку шпару, бачать

вітцеві очи, як сьвітять ся... от таки пальцями можна діткнути ся...

— Слушайте люде! — заговорив Панько — я не Панько Лопата, не той, за котрого ви мене] взяли... Я Яким Зелемін, той сам, що перед роками з покійним Шемеликом у Срулейби напивав... Якась баба мені виворожила, що я не верну до дому, згину від першої кулі... Я вернув ще раз до дому попрощати ся зі своїми, а по дорозі намовив мене Іцко з Ділу, щоби я не йшов до війська, тільки з ним, а він мене з жінкою сховає перед жандармами. Я послухав Іцка, взяв жінку з собою і от, уже десять літ у того мучителя ката... Та Нута Дуй сам убрав мене в того гидке курмане і назвав мене так... Простіть люде!... Ох! не став сили говорити... Олесю! Гриню! Пилипцю! Гандзуню!... Бог з вами!... Дідуньо о вас... не... за...буде!...

Яким Зелемін перестав говорити. На питання не дав ніякої відповіді, тільки через кілька годин чути було сильне храпанє... На-впослід заглохло і храпанє...

Жінка, діти заводили цілими тижднями... Люде гляділи із співчутєм, та не один сивовусий ямар, хоч і як рівнодушний та нечутливий на вид всякої нужди і тарапати людскої, отер горячу слезу з ока.

V.

Шість неділь добували Якова Зелеміна з ями... Не було на що й подивитись... Поміж цимбринами розплескало єго мов паленичку... кісточки, видиш, не знайшов би був цілої.

Приїхав отець з родиною, поховав сина по християнськи власним коштом... Не хотів від Нути брати того велебного дарунку на поховок, але й не сказав йому тим удавити ся.

Старий очевидячки був тим горем так страшно придавлений, що не міг дійти з цвинтаря д-возови... На віз казав ся висадити, посадив при собі Якимові діти-сирітки, невістку, став глядіти по них і аж тепер розплакав ся.

— Люденькове мої чесні і поважні! Тільки й всего остало на мої старі немічні літа! говорив в розпуці отець. — Він тільки однісенький остав був мені, він, Якимцьо, син мій любий! Чи-ж треба було йому так терпіти і в жидів гарувати? Таж у мене іаздівство! і з князем не міняю ся! Всею, всею в подостатком! Господи! за що мене так тяжко навістив?...

Попращав ся старий Зелемін, поїхав.

Уже був далеко за жидівськими оселями, як несподівано спивила коні одноока Сенька Срулейбова, колишня ворожка.

— Пішла піячко! — крикнув старий. — Хочеш, щоби тя коні розтратували?

— Хочу, хочу!... — хрипіла Сенька — тепер хочу! Гридуню! не пізнаєш мене? Тямиш тоту присягу, що ти колись зложив мені під хрестом нашого нанашка? Ти повів, що нас тільки смерть розлучить... А ти мене пустив блудом... а наша дитина кормить своєю кровцею жидівських бахорів, як колись я плекала!...

Баба торкотала... коні рвали ся що раз дужше... Парубок скрутив поводами в бік, коні скочили, пігнали високом, а одноока втелила собою серед гостинця горілиць...

— А диви, диви! — кричав ходячий труц. — Старий присягав мені, а молодий цісареві, і оба додержали присяги! Ха, ха, ха! ха, ха, ха! — реготала ся, торкотіла болотом обваляна помана.

Надїхали парубки з Дувидкового скарбу з ялицями і стягнули її з дороги до рова...

БЕЗЖУРНІСТЬ.

I.

Тільки скінчив на чотирьох хату замітати тільки став хитати ся на боки, сухий, короткий, з тоненькими бадильоватими ноженятами, з животиною мов міхуром кріпко надутим, а уже бачило его, подивляло все, що жило, в Бідуновичах, як на телізі побіч батька держав поводи і кричав до темнів сухорєбрих: „Вйо, вйо, дітоньки лазом!“

Сипав отець на віз шутер нецками, в котрих з суботи на неділю також і розчин вівсяний „шипотів“ на киселицю, то й він також худими рученятами вибирав з піску камінчики, зносив на купу і кликав до старого: „Беліт, тату, на лопату сце й ту купку.“

Вйокав отець під гору, попихаючи плечем віз, щоби сліпим, дихавичним кандибам хоть що-то улєкшити, то й він куртєнький, полатаний, розхрістаний, попихав також із заду, а де коні стали, витягав із-за пазухи камінь, клав під колесо і кликав: „Узе підпелтий.“

Сипав отець каміне з воза, або звязував стару дрантиву телігу, то й він, Грянник Грянників, стояв коло темнів з вербовою фалудою,

обганяв з них докучливу овадню і пугав: „А вуссє, а вуссє, бо вас помолдую.“

Порядкував отець купу до „сяжня“, щоби віддати після припису гуртівникови Юді Какалайникови, то й малий Гриник Гриників водив сухорєбрї конї по фосї, підпихав то одному, то другому під бороду зелену сьвіжу травицю і лебедїв: „Їцте, їцте, бо на ліни ніцо нема, лисє пісок і сутел.“

Перейшло Гриникови Гриниковому на десятий рік, став возити сам каміне: їздить до ріки, спускає телїгу з такої гори, що глядиш з неї в долину, в очах темнить ся, сум огортає, а він, малий Гриник, суне ся що довбенька попри конї, держить за поводи і тпррр, тпррр, тпррр, тпрукає так довго, поки не учутить ся в долині, поки колеса й вісім кїньских нїг, сухих як патики, в сипкїм піску не застрягнуть.

Так кільканайцять разів денно то до гори, то з гори, то в порожне то з камінем повїюкав на свої „дїточки“ до самого змерку не мав простовільної години.

Мученики Христові! що він того каміня в протягу десять лїт надвигав ся нецками сємейними на телїгу, що він тих куп насипав на цїсарську дорогу; пацлавскї верхи можна було безпечно з того усипати, сотки монастирїв на них побудувати, а прецїнь ніколи не „застрєкував“ свому хлїбодателеви, свому принципалови і гуртівникови Юді Какалайникови, ніколи й не застогнав, що Юда платить мало за єго роботу. Купи, що тягнули ся рядом майже цїлу милю — з Бїдунович від хреста холїрного аж до границї Вїчного-Переднївку, де стояв другий хрест на „Памятку даної свободи“ — всї були ділом Гриника Гриникового, трудом єго кровавого поту;

кожду купу він впорядкував до „сяжня“, а дорожник-нанашко тільки вапном гашеним на середині її захляпав, значило : опечатав і відобрав.

Потішно собі виглядав Гриник Гриників, коли на его скрипливій телізі сидів гуртівник Юда Какалайник з паном комісаром-„веймайстром“, а він сам держав батіг в одній, а поводи в другій руці і провадив свої коники, свої „діточки“, немов ули з пчолами перевозив ; а де задержав ся при новій купі каміня, знімав з голови батьківський сіраковий капелюх в виді великанського пирога вареного, кланяв ся два рази низько Юді і комісарови і говорив смиренно : — „Ту прошу ясных і вельможних панів“ — і стояв так довго, поки дорожник-нанашко не змірив купи сяговою державною жердкою в трьох напрямх і не покропив вапном, розробленим в Гриниковій путни.

От так минали Гриникови Гриниковому весна, літенько й осінь : в день возив каміне, в ночі вів коники, свої „дітоньки“, „батьки“ на пашу, на полі доріжки, спав раз на підручнім, другий раз на борозднім ; сухий хребет був для него м'яккою подушкою, мішок на плечах теплою шубою і ніколи спячий не злетів, хоть нераз підохочені полі сторожі пугали „сараку“ опирами.

„Де в тій „сотоні“ тільки сили, тільки тріби мужицкої бере ся?“ говорили люди в Бідуновичах. „Навіть в ночі десь сон его не бере ся : всі доріжки по полі своїми кандибами по-випасав і шкоди нікому за макове зерно не зробив, нема що й говорити ; шкапи відай знають, що їм свобідно гризти“. Так говорили, так дивували ся горожани в Бідуновичах, дивували, а далій їм з диву вийшло — перестали.

Возить Гриник Гриників каміне, правильно возить; хоть „калічки“ змінюють ся, раз той з одним оком, другий раз і той без того одного ока, третій раз оба, що мали полуди на кождім оці, але добро загальне не оскорбляло ся; цісарський гостинець з Бідунович до границі Вічного-Переднівку що тік рівненський, Юда Какалайник що пампух ситенький і пан комісар-вегмайстер і дорожник-нанашко задоволені. Єсть в хаті старого Гриника чим передновок укоротати, єсть і на податок, єсть чим і кару шкільну заплатити за двох молодших вітрогонів, котрі до школи справді не ходять, але за того як цілий божистий день або чублять ся в хаті мов когути завзяті, або бушують по чужих огородах, садах, право птиці небесні.

Стали будувати колію, каже Юда до Гриника Гриникового :

— Мавш в мене за кождий день риньского, навіть за неділю, будеш з моїми парубками пісок возити там, де великий міст мурують і великі цегляні дома будують.

Гриник Гриників думав з початку, що жид кпить. Жид не кпив, дав десятку на завдаток. Така великанська грошева сума зневолила парубка, Юді поклонити ся : він здоймив батьківський, сіраковий капелюх в виді вареного пирога і диво ! Какалайника поцілував в обі руки.

Рік цілий возив Гриник Гриників пісок, каміне, землю при колії, вїтував над парубками Какалайника, навіть і д' хаті мало приїздив. Отець купив корову, „перетряс“ в тім році стару ліпянку на нову, купив кусень поля, а все за ті гроші, що Гриник Гриників заробив, навіть і кожух з красним чорним баранковим нештукованим ковніром за двацять без двох

до хати купив. За кожух справді давали уже пять двайцять, але чи через ошибку, чи може через того, що жид хотів в новім кожусі мужика як будучого війта надуті, сим разом щастє чи нещастє стало по стороні гоґя: Кушнір спродавав з штукованим, Гриник загорнув на себе кожух з нештукованим ковніром, згодив при сьвідках, купив могорич, заплатив без двох двайцять — і пропало.

В тім році Юда Какалайник также розбогатів ся всім на диво, пошив ся добре при будові залізниці і також гроший не ховав під платвою і не закопував в землю: покупив поля майже з цілих Бідунович, позганяв лани, виставив аж три „фільварки“ мов кебети — один на середині села, два на обох кінцях; помістив в тих многонадійних твердинях своїх ще многонадійніших синів з супругами, з внуками, і запровадив добровільну панщину. Гриникови Гриниковому сказав:

— Тепер уже не будеш каміне возити, хіба за „ширварок“: дорога уже не цісарска, тільки повітова; цісар має тепер колію на війско.

Послідні пращальні слова Юдові приймив Гриник Гриників байдужно; він знайшов роботу на свої руки: чи в своїм селі, чи в сусідних фабриках робив; сокира, ціп, коса, різак в его руках ходили, мов язик в туркотливої невісти; працював і дальше на двоє своїх старих, на двох молодших братів, котрі о дві голови его переросли і вже парубочили, вже по затінках різні любовні змови укладали, а на музиках заєдно чубили ся.

Часом Гриник Гриників дістав вд своїх молодших братів при вечери або при обіді

п'ястучком межи очі, або кулаком в груди, але він за того не гнівав ся на них, не лихословив, тільки тихонько виносив ся де в кут спати або йшов до роботи.

II.

Доробив ся Гриник старий найстаршим сином, став лекше на світі віддихати; хоть молодші брикають, в хаті троха за багато борють ся, то за того первородний на хатних заробляє стільки, славити Господа небесного, що й не потреба більше. Хлібець святий є, бульба під запічком є, а що найважнійше, здекуції за діти, що не ходять до школи, не потреба платити, — чого-ж хотіти більше? А молодші раз собі легуни: п'ястуки мають здорові, єсть з ким поставити ся і так приміром сусідови, кумови Василеви Носатому і вго синови Гаврилови, також Носатому, троха кости подруцкати.

Вихіснував старий Гриник трібу обох своїх синів молодших, своїх многонадійних лицарів, показує людям свою потугу, заводить з сусідами незгоду, глядає собі кулі: то курку обскубе, то порося перевалить, то чемериці за воротами насипле, то пса попарить, все якусь пакість вигадає, кому? Та вже-ж не собі, тільки сусідам; хоть сам не змагає, хоть якась мара все під грудьми тисне, але числить на силу обох молодих лицарів, конечно хотів би ся з ким потрібувати.

Найбільше біди, найбільше наруги виправляє старий Гриник з своїм кумом омежником, грубим а куртим Василем Носатим: нераз цілий день той з свого, а той з свого порога кулаками собі грозять і аж пінять ся з лютости,

але все солодко кличуть ся до себе і стоять на своїх місцях. Єще-ж старий Гриник бодай підбігне аж до плота, бодай всадить з досадою колом по сусідній стрісі, але Василь Носатий ні: стоїть собі в сїнях за порогом, виставить із за одвірка ніс як скарбонку громадску і все:

— Торбію, торбію, не дри стріхи торбію! А розсадило би тебе, а пук би ти, торбію!... Ходи сюди, ходи, солодонький, сюди, ось ту... ту...

— Боїш ся з носом, серденько, щобись єго не обшкулыв? — репетує Гриник. — Видиш, носачику, видиш, як ховаєш ся...

— Що? я бою ся?! — питає Василь і виставляє один ходак як копаницю з сїний.

Якже старий Гриник крикне на своїх синів: „Василю, Ільку, ходіть-но сюди“, так Василь Носатий сейчас дверми тріє! засуне їх на всі лавки, вийме ключ з засува, і тільки скрізь вікно глумить ся і припрошує єго до себе, а люди на улиці поза плоти стоять, сьміють ся, аж боки зривають.

Пакостить старий Гриник своему кумови, сусїдови омежникови що може вигадати: то хлопців з села вабить, щоби лізли на єго лисницю стару перед вікнами, то дощівку або гноївку пускає попід підлогу Носатому до хати, хоче зловити в свої руки борсука окаянного.

Коли-ж бо й Василь Носатий хитра руска штука, не зловиш єго в матню ніяким підступом. А єго син Гаврило ще хитрійший, ще проворнійший, уникає рук лицарських синів Гриникових, але своє робить: хтось одного вечера тарахнув стару Гриничку на перелазі колом по стегні, невіста вже не перелізла, занесли її до хати, відлежала дванайцять неділь. Хтось знов

зайшов одної ночі до Гриняка старого стодоли, попровалював обом спячим лицарям Гриниковим голови; лизали ся оба знов кілька неділь. Ей біда! Хто то може бути? Всі показують пальцем на Василя Носатого. Ба, але хто его з'їмав, хто его бачив? Навіть стара Гриничка раз каже, що то старий Носатий її на перелазі колом вгатив, другий раз здає ся їй, що то молодий Носатий; дійди-ж тепер кінця правді, відгадай тоту загадку!

Що верне Гриник Гриників вечером з роботи до дому, то отець, мати з жалобами до него на кума Василя Носатого і на его сина Гаврила. Гриник Гриників одним ухом ніби слухає, другим випускає, їсть саламаху, з'їв, встає, христить ся, зачинає „Молитвами святих Отец“... а кінчить „На морю, на білім камени, там церковця стоїть, а в тій церковци сам Христос сидить“... ба поклони перед образами і кладе ся спати, снить солодко о завтрішній роботі.

Ту розгар роботи в поли, хапатня така по кільконедільній слоті, що ніхто не знає ні друга ні ворога, ні арендаря ні двора, кождий хапає за своє, а хоть замітить на ниві перекошене, випасене, або щось тому подібне, не глядає за шкідником, не проклинає, бо нема часу іти до війта, до радників, до таксаторів, лише бере ся до роботи; словом, кождий відкладає штуку правотарску на пізнійше, тільки старий Гриник не дарує свому кумови Носатому, він один в Бідуновичах задумав показати не будь-яку штуку. Вийшов собі на обору і говорить своїм обом молодшим лицарям:

— Пождіть, хлопці! я вже найшов спосіб на тих тхорів носатих, я їх в руки тепер

дістану; носіть-но сюди за хату того дубове кіле, що Гринько наносив на стодолу.

Забрали ся хлопці з старим до роботи, бють кіле, городять пліт такий високий в півтора хлопа, до вечера загородили Носатого Василя так мудро, що тільки з одного боку для него можливий вихід з хати на поле і то куди? з одного боку стропом, бо задних дверей нема, на улицю загороджений, а один причолок опирав ся о стодолу Гриникову. Старий Гриник аж руки затер з великої радости, що прецінь раз в житю удало ся таке величне діло; ні за єго вітця, ні за єго діда ні прадіда ще такого плота не було на тім заході, плота високого на півтора хлопа і з дубовим кілем. І було чого затирати: щоби, видиш, було ходило о спасене всего сьвіта, то не були би Гриники з більшою торопливістю, з більшою пильністю той пліт городили. Оба парубки уже й не вечеряли і старшому братови не докоряли, як звичайно, при вечері, пішли разом з курми до стодоли спати.

На другий день досьвіта встав старий Гриник, вийшов своїм звичаєм з хати, зачав кашлати і не докінчив на порозі: весь пліт з дубовими колами був вивалений, порозмітуваний по дорозі, по ровах, по гною. Ціла громада лихих духів ліпшої би штуки не могла доказати. Як зачав кашлати на порозі, так ні вмитий, ні операзаний скінчив аж у вїттовій хаті, летів без памяти, щоби єго захопити на постели.

III.

Вїтт справді сховав ся був перед старим Гриником в сїнях до ями, коли довідав ся,

о що ходить, але Гриник зараз его найшов; викашлав ся добре в сїнях, приступив до отвору ями і повідає:

— Війте, що ви там робите? Перебираєте бульбу? то в вас ще стара бульба? Вилазїть, нате вам риньського, дайте мені таксаторів.

Виліз війт з ями. — Що робити? думає собі. — Не дам людий, буде мені старий Гриник з синами пакостити, буде нападати кожного дня на хату. Дам людий, не обїде ся без покаянїя, бо хитрий Гаврило Носатий пустить мене з димом і сусїдів, а як добре пїйде, то спопелїють цілі Бідуновичі. І так зле, і так не добре. — Полїтикує війт, крутить сюди-туди, то на недїлю відкладає, то до суду велить писати, але старий Гриник о панах нічого й слухати не хоче, тільки війта благає о таксаторів.

Десь лихо наднесло і таксаторів; пїйшли оглядати шкоду, а війт не йде; стоїть собі за своїм плотом, дивить ся з далека, що то з того буде? Ого! тільки опинили ся радники коло місця злочину, вже залунала на цілі Бідуновичі таксація: бе старий Гриник з обома синами кума Василя Носатого і его сина Гаврила Носатого, відбиває на них того риньського, що дав радним, відбиває і плїт розвалений, все відбиває, все хоче собі нагородити.

Біжуть люде дивити ся на бїйку, а Юда Какалайник і собі з свого двора хоче дивити ся, та не може, бо дворічний бичок стоїть під вікном, вивалив до него язик і лиже шибу.

— А кіч, а кіч, ти руске гої! — кричить Какалайник. — А кіч, бо окно зломїш.

Не вступає ся бугаїк, лиже шибу дальше, а другий такий самий стоїть в поблизькім потоці,

глядить на свого побратима, постогнув, має охоту також жидівське вікно лизати.

Вибіг жид на двір, гонить бика, а бик до него; жид хоче до хати, а бик заступив уже двері... Жид утікає там, де люди дивлять ся, як бють Гриники обох Носатих, а бик за ним; вхопив его на своє широке чоло і викинув на купу гною. Котить ся жид по другім боці з купи в долину, а другий бик вибіг з потоку і знов жидом підкинув на верх; той звідси, той звідси, підмітують рускі гої своїм „дзедзіцом“, мов забавляють ся.

Какалайничка замкнула ся з синами, з внуками в дворі, кричить крізь вікно „ратуйче, ай вай, ратуйче!“ Недалеко о кількадесять кроків числять Гриники Носатим ребра, бики Какалайником підмітують що раз то жвавійше, вїйт за плотом стоїть, кукає, а Гриник Гриників надійшов случайно з поля, став коло плота і дивить ся байдужно на того все, мов на ті купи каміня, що колись їх тільки насипав своїми руками.

Стоїть Гриник Гриників, не йде там, де его отець і молодші брати бють Носатих, тільки схопив кафтан з опашки, прискочив до Какалайника і накрив его. Бики здуріли: десь подїла ся червона біда з щіцесами, — вивалили ще більше свої дурненькі сліпки, покрутили широкими чолами, постогнали, пішли під оборіг сіно їсти.

Вибігла Какалайничка з своїм табором з двора, вхопила свого пана разом з кафтаном, понесла до ліжка, а Гриник Гриників став, жеде, як скінчить отець і брати тоту завзяту бійку з своїм омежником сусїдом.

Ого! утікає Василь Носатий до своєї хати, але одна рука телемкає ся як на мотузку привязана, вже не єго!

Ого! вирвав ся якось і Гаврило Носатий з рук лицарських, але не втікає за вітцем до хати, тільки як приголомшений кіт біжить просто до Гриника Гриникового. Підбіг близько, вхопив з купи жидівської колик дубовий, та-рахнув Гриника Гриникового в голову коло уха і побіг собі дальше, а Гриник Гриників навіть не застогнав, тільки упав на землю.

— Йой, єсть і таксація! — кликнув аж тепер війт ізза плота — бігме, забив хлопа.

Прибігли радні, таксатори, війт, обступили Гриника Гриникового, а він встав, поступає ся то наперед, то назад, як заспаний, а червоний собі нівроку, ні гулі, ні синяка, тільки дрібку коло уха щось чорного, маленький значок, немов кінцем батога хто нехотячи потягнув.

Поступає ся Гриник Гриників уже ліпше, але скаржить ся, що в голові щось дуже пече, а війт тільки головою похитує як над тою шкапою, що всі чотири ноги в повітовім мості поломала.

Прибіг старий Гриник з обома лицарями, кричить: — Що ту таке? Хлопці, не даймо ся!... Най нам з роду не виходить!... Я єму покажу, злодієви, зараз везу до доктора!...

— Ба, таки везіть! — каже війт. — Я свої коні тим разом даю, тільки борзо везіть.

Радники глянули на віята, а один з таксаторів з ніжним нюхом аж нахилив ся на него, щоби переконати ся, чи голова громадека власти автономічної не має горячки.

— Та що ви, війте, говорите? — питав таксатор.

— Що чуєте: беріть його на віз чим скорше! — відповідає вїйт, а на ухо шепнув радним: — Виграю на льотерію, коли його живого завезете до міста.

І повезли таки зараз Гриника Гриникового до докторів, а доктори своє також повіли; один повідає: „дайте йому горівки, то виздоровіє“, а другий каже: „він ще має п'ятнадцять хвилин найдовше жити“. Відгадав той другий доктор; тільки випровадили з шпиталю на дорогу, упав під брамою, скінчив Гриник Гриників, навіть з вітцем не попрощався, повезли трупа до дому.

Похоронили Гриника Гриникового в його св'яточній свиті по християнськи, але могилу тільки дошками накрили, бо ще мала комісія приїхати. По тижни приїхала комісія в саму зливу, повний гріб води, ніхто не хоче вмерлого з ями тягнути. З тяжкою бідою знайшов вїйт лакомих на тоту сивуху, і они витягнули трупа Гриника Гриникового з гробу, занесли до трупарні, стягнули з него тоту св'яточну свиту, а брати лицарі взяли її до дому висушити!

Стала комісія трупа пороти, показалося, що череп під шкірою на п'ять куснів розлупався, а мозок весь кровію закипів. Страх! яка то була сила витрималости, яке то було життя без суєти житейської!

В два місяці пізніше відбула ся карна розправа перед судіями присяжними і Гаврило Носатий дістав вісім місяців в'язниці за того, що забив Гриника Гриникового, а молодший син Гриника дванадцять місяців за того, що зломив руку Василю Носатому.

Василь Носатий як довідав ся о тім на печі, то аж ногами вдарив о стелю, дякував Богу, що не повісив ся того рокового дня.

Майже рівночасно відбуло ся весіле! другого молодшого сина старого Гриника. Весіле звичайно на галицькій Русі цілісенький тиждень; пили, їли тото, що покійний Гриник Гриників придбав трудящими руками.

О покійнім Гринику Гриниковім ніхто нічого не згадував, лише стара Гриниха, коли троха голову загірла, стала плакати та нарікати.

Такий то мені суд, — жалувала ся стара — така то справедливість нині на світі: за мого сина злодій дістав тільки вісім місяців, а за Носатого руку моя дитина пійшла сидіти аж дванадцять місяців... Така то справедливість!... Згадка старої Гринихи про покійника і про несправедливість людську вплинула на весільних дуже нехосенно і викликала такий спір завзятий поміж свазами о неповинній смерті Гриника Гриникового, що може було би скінчило ся знов на колику дубовім, але староста весільний Лебедик положив тому кінець. Він встав за столом, повів своїм чорним, татарским хитрим оком по гурті весільнім і повів:

— Преславні бояри а ще преславнійші боярині! Знаєте ви слова „Печатає ся сей гроб аж до общего воскресенія“, знаєте ви їх, тоті слова не жидівські, не талмудські, а слова божі, рускі?

Ох! знаємо, знаємо — застогнала вся дружина весільна від образів аж до порога.

— Мовчіть же, мовчіть — говорив Лебедик дальше — і запечатайте собі роти ваші грішні боярські тим, чим хата богата; загатіть їх тим, під чим стіл угинає ся, а над чим під

столом наші пси гризуть ся! Хваліть Бога серцем, а газду словами; покійному „Вічна память“, а молодим женихам з води, з роси, щаслива доля і всім многая літа!“ І так далі говорив проворний староста Лебедик, поки боярщина весільна кілька разів порядно не зітхнула і не поплакала ся. На закінчене промови здриботів спячий музика смичком на надштукованій шовковій „квінті“, ситкар звалив п'ястуком в продерте ситко з мосяжними дзвінками і кільцями і бас відозвав ся як запалена ялова четина — і настав знов спокій поміж посоловілою громадою весільною, тай тільки...

Ага ще одно: старий Гриник від смерти свого найстаршого сина замовк, занімів так, мов би не жив на світі. Сидить годинами в тім куті на лаві, де єго покійний Гриник спочивав по тяжкім труді, і глухий, байдужний на все. Люде одні кажуть, що то з гризоти по покійнім сину, другі, що то єго якась лиха совість гризе; а хто-ж то може знати, коли він сам нічого не каже? Може і одно і друге правда, а може одно тільки з них, а може і нічого.

ОЛЕКСА ЩУПАК.

Отворив Щупак Олекса старий сусічище, став гарбати руками в порохні, що черваки наточили літами, знайшов кусень посторонка... Тільки й зістало спадщини по послідній ліцитації, тільки памятки по дорогих покійниках, бо весь віковий доробок разом з жіночими королями забрав до чиста начальник „влоцянського“ банку...

Оглядає Щупак Олекса мотуз, натягає, зробив петлю, задморкнув на руку, далі вложив собі на шию і таки на добре задморкнув ся, аж мало очи з глибоких ям не вилізли, аж щось хрупнуло в гортанці... Добрий мотуз, нездрухнілий... на що би він придав ся? За добрих часів припинали на нім телята в хаті при столі, а нині, що на нім припняти?... що?...

Добрі то були часи, коли Олекса Щупак малим хлопцем вивертав козли на сьвятий вечер по „дїду“ разом з телятами... а нині? Жінка на жидівським загоні гарує день безконечний за півтора шістки. Він прибіг з паньского лану перервати голод, глядить по хаті — пусто... Піч зимна, горщик з киселиці на землі розбитий, вікно вивалене з варцабом, дворовий

пес випередив Олексу, зробив собі комашню. Та на чім ту жити і як жити? На тих чотирох моргах жовтільниці, що коли дощ перепаде, то булькотить в ній як скисла фасоля в годлоднім животі, а коли сьвяте сонічко ожарить її, то не тільки вигорить псянка, але й той старий мошище кострубатий по купинах щезав. Та щоби то хоч він сам на тих чотирох моргах, ту ще й стрик держить з того половину, а стрик має п'ятнадцятьлітнього сина Гриня... Не діждати ся по смерти старого ліпшої долі! А що буде за кілька літ, як Гринь ожениць ся, як придуть діти і стануть Олексу Щупака щупати на всі боки і гонити з хати? Ах! той Гринь, той Гринь! На що він народив ся і через п'ятнадцять літ як жарене вугле пече єго серце, навіть у сні не дав епокою! „Не видержу дальше — думає собі Щупак Олекса — нині кінець мушу тому зробити... нехай діє ся, що хоче! Старий в лісі, він сам у хаті, сусіди всі в поли... Ліпша нагода так скоро не знайде ся...“

І запхав Щупак Олекса мотуз за пазуху, вийшов задними дверми на стрикове подвірє, сів між околотами під стодільчиною... Якось не може набрати відваги, хоть очі закипіли кровю, а в голові наче сто ковалів ріже молотами. Жде під стодолою, жде, не може кринути собою...

Нараз якась діявольська сила поперла єго в стрикову ліпянчище. Дивить ся Олекса, а Гринь за варстатом мече-перемітує човенцем, потовкує лядою, перебирає ніжками і сьпіває якоїсь богомільної.

Не може Щупак Олекса забрати ся до катівського діла, хоть лютоści в серцю стократно більше, ніж у кровожаднім звірі... Хоть десь

тільки сили в нїм взяло ся, що пальцями по-
дробив би, щоб раз освободити ся від тих щоденних мук... Вкінці кинув ся Олекса з цілою силою на свою жертву, аж ткацкий варстат розлетїв ся, зацморкнув мотуз на шию Гринєви, повісив єго на кульку до ґраґара... Справа пішла так легко, так спокійно, що парубчак ані не йойкнув, ані не ворухнув ся. Завис під стелею, склонив голову наче заснув у колисці упоевний тужливою піснею покійної своєї матери. Добре, що не боронив ся, тільки як „агнец на заколеніє“ віддав ся в катівскі руки стрійного брата, навіть руками не рушав. Нї крови, нї знаку, нема навіть по чім затирати слїдів Каїньскої злоби.

Вхопив Олекса коновку з водою, пігнав д-косарям на паньський лан, косить без утоми, не спочиває.

Кладе Олекса перекуси в коліно, другі не в силі зрівняти ся з ним, так гонить наперед, а як тільки пристане на хвилю косу поострити, зараз чує крик з села, бачить, як старий стрик обіймає зимного трупа і заносить жалобу до Бога. Не може Олекса приглушити тих страшних плачів бренькотом каменя о косу, тягне косою в густій буйній траві, мало не переломить ся в двох. Косарі на передї утікають, щоби котрому не підтяв ноги.

Зачепив Олекса косою о якийсь кимак, коса розскочила ся на четверо... Він сам повалив ся на перекіс, встромив голову в холодну скошену траву, лізе десь у пропасть під землю, гидко єму жити на сім сьвітї.

Піднимають Олексу люде... ба, та то не люде — то жандарми з батнетами... Уже прийшли забрати Каїна, братоубийника. Громадске

начальство обступило кругом, глядить люто, гидить ся диким звіром в образі чоловічим... А сивий стрик все ще обнімає трупа і глядить на небо, як би з-відтам мала упасти хоть краплиночка ліку на єго роздерте серце, хоть дрібочка потіхи на єго зболілу, відчаяну душу. Німе горе страдальця-вітця так велике й невисловлене, що здаєсь разом з ним заводить-ридає мертвота, не то людске серце.

Скували жандарми Олексу Щупака, сильно скували ланцухами, аж руки в миг згрубіли, аж нігті посиніли, аж лице почорніло. Увели душегуба до вйтової хати і кажуть хатним виносити ся геть... Хотять самі розмовляти з вішателем, на свій лад протокол тягнути.

— Ні, панове жандарми! Моя хата не катівня! — відзиває ся на се вйт. — Ведіть єго де хочете, але тут, я у своїй хаті на таке не позволю...

Надумали ся жандарми, пошептали, повели Олексу в лїс, стискають ланцухами, товчуть грішні кости кольбами, кажуть :

— Признай ся, злодію! признай ся душегубе! Нічого тобі не буде, волос тобі з голови не спаде, тільки признай ся!

Олекса мовчить, не признає ся. Наче мертва опока слова не писне, зносить рівнодушно тортури, не признає ся.

— То сам діявол в подобі людській! — мовлять до себе жандарми. — Лишім тоту роботу, ведім єго до суду, може той що з него витягне

Став Щупак Олекса перед судом. Свідків, присяжних судіїв, панів адвокатів, судців тьма тьменна... Питають на різні способи, пишуть протоколи, а він все одно й того само :

— Я Гриня не повісив... я о нічім не знаю... я того дня косив на паньскім лані.

Скінчив ся процес. Присяжні всі одноголосно сказали: „ні“ — він не убив, не повісив брата. Суд виправдав Олексу і пустив на волю. Аж лекше віддихнув. Уже так близько був коло шибениці, що бачив, як кат до него забирає ся, а тимчасом він на волі... сам суд справедливий орік, що він невинний... .

Вертає Олекса до дому, та якось не злегчало ему на совісти, не втихомирила ся его грішна душа, хоть присяжні узнали, що він не душогуб, хоть суд орік, що він невинний.

Іде дорогою, стрічають ся з ним куми, сусіди, знакомі, а кожде шепче ему до уха :

— Ти вішатель! Ти повісив брата, згубив невинну душу! Ти вбив свого стрика! В хаті застанеш его трупа... бідному старцеві серце пукло з горя, не міг пережити смерти своєї дитини, свого єдиного сина.

Підходить жінка д-Олексі і кричить :

— Чоловіче, я з тобою не можу жити! Ти розбійник! В тебе лихий дух вселив ся. На край світа втікаю, сиру землю хочу гризти, щоб тільки тебе мої очи не виділи!

З-являє ся отець і кричить до Олекси :

— Щезай душогубе! вироде поганій, щезай від мене! Не сина вигодував я, а люту змію на сором і горе, а людям на соблазнь

— Сотоно з моєї крові і з-під мого серця! Бодай-же ти був заснітив ся в моїй утробі, не була-б я діждала ся такого поруганя й такої неслави!

— Чого ви хочете від мене? — питає Олекса. — Де маєте докази, що я повісив брата?

— Той шнурок, душоубе! Той шнурок, що у покійника знайшли на шиї! — кричать батько й мати.

— Так, так! по тім шнурку ми всі пізнали! — загорлала ціла товпа, — ти душоуб!

— Неправда! — кричить Олекса. — Неправду кажете всі... То не шнурок, а мотуз від телят...

— А-а-а! маємо его в руках! — заревіла товпа в лютости. — Сам зрадив ся! Зараз з ним до суду!

— На що до суду? Ха-ха-ха! Ще раз до суду? Зараз до суду? Зараз ось-тут, на сїм стовпі при дорозі... тут... ему й амінь! — крикнули присяжні, що недавно повіли: „ні“, він не душоуб, не він повісив брата. — Преси грішнику прощення не у Господа а у того сонця, що на тебе тільки час сьвітило! Прости ся з поганим своїм житєм... не багато вже маєш дихати...

Сто рук вхопило Олексу Щупака, привязало горілиць до колоди і радять раду: хто перший має вбити ему цьвях у праву руку.

— Занежайте се, людоньки чесні! Не поганіть своїх рук грішною плінью! — радив віковий старець-праведник, — здайте ся на Господа!

— Ні, мені его дайте в руки! Я ему догоджу так, що й черваки не погодують ся! — сказав опришок-палій, що недавно вийшов з вязниці.

— Палієви! палієви віддати его в руки! — заговорила товпа. — Ніхто так не покарає злодія, як другий злодій..

Палій, гордий з порученого ему катівського уряду, вхопив за розжарене залізо, встромив

Олексі Щупакови за пазуху і став приговорювати.

— Найперше сліди мотуза випечи аж до кишок... потому руки, ноги, а вкінці очи, уши і язик...

— Боже милостивий будь мені грішному! — застогнав Олекса і... пробудив ся...

Перед ним стояв стрийний брат Гринь з черпаком і скропляв йому голову зимною водою. Парубчакови аж слези в очах стояли, лице вкривала смертельна блідість.

Олекса хотів в першій хвилі кликати людей о поміч, щоби гонили від него духа. Але замітивши, що він таки поміж стриковими околотами, а мотуз від телят за пазухою в шкіру вгриз ся, протямив ся... Ёму стало лекше... То був тільки сон — славити Господа! — але лячний, гідкий сон, бодай нікому таке не снилось!

— Що тобі стало ся, Олексо! ти не на роботі? — питав Гринь. — Стогнеш тут під стодолою, аж я до хати зачув... Ти мабуть хорий!

— Дай мені спокій! не питай ся! — ледво прошептав Олекса, звів ся на ноги, потягнув до своєї хати, немов по тяжкій, довгій недузї.

В хаті вхопив за віко старого сусічища. Преждевіцька судина стала купою порохна, а за хвилю горіла, тріщала в печи... разом з мотузом від телят, тою памяткою давних, ліпших часів.

В міру, як сусік догарав і попелів мотуз, лекшало і Олексі Щупакови на совісти. Погас огонь, — погасла з ним і гадка братоубійства... на віки погасла.

КРАШЕНА ГОСПОДА.

I.

— Спродав наш дідич корчму цісареві, вже наш Йосько перестане дальше грубіти — така поголоסקа розійшла ся була по наших селі, в Новолуках самбірських — і в камеральних і рустикальних.

— Спродав, та спродав, мара бери й жиди! — каже на того наш присяжний і весільний басетник, Шпиритко Цюгода. — Побачимо, як вго буде брати.

— Ні, нанашку, нехай вго не бере мара — відповідає Михайло Вовк — бо я уважаєте дістав від мого тестя піврічного бичка за жінкою, і беру грубцана Йоська на ціле літо за пастуха, а щоби не шпотав ся по стернях, то попрошу ось пана Антося Тарановича Навальковського, нехай ему ушиє з мого старого невода малярські райтузи. Мій невід, як знаєте, дуже довгий, може вистане на таку ковбичище, а може лишить ся ще й на лейбик з ципесами.

Десь того донесло ся до Шанці, Йоськової дочки. Вчепила ся жидівка Михайла Вовка. Раз перед корчмою стала вго чесати перед цілою громадою.

— Сякий-такий — кричала — паскудний господар з піврічним бичком!... Ти мому татуневі шиєш з невода мадярські штани? Ти, мерзенний, ладиш мого татуня за пастуха до свого бичка?...

— Чого ти хочеш, дівко? Відчепи ся від мене — Михайло Вовк ніби толкує ся. — Та по що мені такого старого, грубого пастуха до малого бичка?... Я єще годен напитати собі здалішого хлопчища, щоби міг бігати за телятком.

— А як собі бичок нівроку здохне, що тогді буде, гааа? — питає Шанця злобно.

— Подарую циганам, або запрошу всіх повітових здекуційників, нехай розпишуть ліцитацію... Але що ти зробиш, як здохне жеребна кобила?...

Церемовили ся троха, люде посьміяли ся тайком в жменю і знов тихо.

Ого! здох Михайлови Вовкови бичок. Закопав Вовк бичка в ночи за хатою, щоби ніхто не довідав ся. Прийшов бідний Михіль з сином, стали плакати, стали благати, пхають Михайлови Вовкови півтора шустки, щоби позволив бичка відкопати. Не взяв Вовк грошей, позволив. Жиди відкопали, забрали в мішки і понесли туди д-Самборови!...

Довідала ся о тім Шанця і нуже з Вовка кпнати, сьміяти ся. Не дав Вовкови дорогою перейти, тільки все питає:

— А що там Михайлуню нового коло тебе, щооо?... Возьмеш тепер мого татуня за пастуха?...

Михайло Вовчище через якийсь час і межі людий не показував ся, так єго тота біда з бичком підкосила. Тільки приданого за жінкою,

тільки сьвічки й' воску на заході, і тото відійшло. І сему Михлище не дав зогнити в ямі за хатою, тільки десь поніс. Ще й півтора шустки пхав в руку за здохлятину. Йой сьвіте божий галилейский неширокий, які твої чуда сьмішні, дивні? Чи уже в таку лиху годину виговорило ся, чи що? Тьфу! і ще раз тьфу! на таку мерзенну долю!

Ого! здохла в Йоська кобила... Михайло Вовк підніс голову до гори, перший прилетів до корчми і питає Шанці:

— А що тепер буде, що твоя кобила нівроку здохла? Давай-же мені зараз п'ять шусток або корону, я біжу до двора, нехай дідич зварить псам на сніданє, бо Михлище з сином надсаждать ся і будеш мати подвійну біду...

Тим разом забрала ся Шанця від шинку і замкнула ся в ванкири. Не хотіла з Вовком говорити, щоби не викликати ще гіршого вовка. Впрочім їй також не легко дихало ся, коли стратила жеребну кобилу за три сотки.

От таке то діяло ся в нашім селі Ново-луках того року, коли стали говорити, що наш дідич спродав корчму цісареві і Йоська буде мара брати. А ми дивимо ся місяць, два; дивимо ся рік цілий, не бере мара Йоська. Люде пють бражище, як давнійше пили, тільки більше розпушену, більше пекучу. Камеральники і рустикальники, мужики і дворяне рицарі пють в суміш і волосають ся, як за добрих часів, аж чуприни і вяза тріщать. А Йосько нівроку грубіє дальше, уже такий, як сїм кірців капуста. Як пічне молити ся, то лише призрак, що колише ся. Як часом іде через корчму, сто потіх маємо. Суне поволеньки, немов боїть ся, щоби єму яйце з голови не злетіло і не стовкло

ся; а стогне так тяженечко, як тота добичина, що хапне на росі сьвіжої комоніці і як гору її здує. Ми тогди тільки дивимо ся на него і нічого вже не кажемо, щоби Шанцю не спротивити. Лиш як часом поміж нами воскресне Михайло Вовк, муркотить собі під носом :

— Пішло придане моєї сопруженьки згалай сьвіта, добре, що заснітило ся... Нема мого бичка, добре, що нема... Єго такий пастушок наш Йосько, схаласував би на один полуденок. Він вам достоменно так з переду виглядає, мов тота людина, що за годину має впасти в кут... А може... може... чогось діждемо ся...

Хоть Шанці слухає при шинку, що Михайло Вовк говорить, то уже мовчить, не відзиває ся, щоби не викликати гіршого вовка з ліса.

Слухаємо одного дня, а ту повідають, що Йоська шляк трафив і що такої зараз в ноци повезли єго в Самбір до семейного гробу на окопище. Навіть ніхто не бачив, куди... Господи преждевічний! такий собі здоровенний жид, такий червоний, як розжарене желізо, такий ситний, як той доктор, що приїздить до нас щепити, і що поров по смерти нашу покритку Маланку, а пішов ненадійно, наче єго ніколи не було в наших Новолуках самбірських. Загриз ся жидище, але не того, що дідич продав комузь там корчму і гроші за ню давно перегайнував, лише того, що єго одиначка, єго зїничка в оці, завела була з одним дворянським сином рицаром з родини „Капушів“ нечесне діло, от так сказати просто з моста, щось потерила.... То оно бачите річи такі не тільки по лісах, але і по людях ходять. Часом і князя дочка полюбить євого візника, а часом князь

проміняє свою княгиню за жидівку, або циганку, як то нераз і в театрі показують. Любов і смерть не перебирають. Они мабуть діти одного вітця деспота тирана.

Потах Йосько, переселив ся „идіже ність ні краввої пропінації, ні лихви, ні двірських обшарів, лиш безконечна вольнодумність“. Потах, а лишила ся дочка Шанця, діва, що крипостна гармата і дальше провадить батьківське діло... Шинкуз горівкою і любить ся з убожателем дворянином рицаром. І крестить ся і Отче наш і Богородицю говорить, вще тепер утішнійше діві, від коли батько умер. А новолуцкі горожане і з камерального і рустикального боку пють... І музики і дворяни рицарі, і нашого старенького князя кмета син-одинак Семен і нашого першого дворянина „Фредзя“ Капуша Патрицкого „Ясьо“ — також одинак. Словом, пють всі в суміш і в суміш кулакують ся. Не почислив би, кілька то кожного дня тих поєдннків.

Веде ся Шанці дуже добре, бо горожане з Новолук самбірских пють, ак за добрих часів і родова ріжниця поміж рустикальниками і камеральниками вирівнала ся крайним убожеством і спільними кримінальниками. Тільки лихо нагріло свояків Шанціного рицарского убожателя... Дворянські невісти нападають що денне на корчму, говорять Шанці сяка, така, нечестна, і товчуть їй вікна за того, що полюбила їх свояка, рицарского роду.

Не гаразд з дворянськими невістами. Що Шанця одного дня вікна повставляє, то на другий день знов все поторощене. Навіть і варцаби повивалювані. Має троха роботи і наш старий швабище Ганспідер; має і каправий

шкляр, що раз-ураз киває головою. Той послідний, що принесе з міста повну бодню скла, то й ще йому не стане... суне по нові материяли і просить Бога, щоби йому дарував хоть п'ятнайцять пар таких залюблених.

Як би в Новолуках було хоть десятеро таких Шанців, не прозивали-б мене „гнила капущиця“ — говорить бідний жидище до новолуцких горожан і киває головою і цмокає язиком і суне по нове скло.

Не так думають „любомятежні євреї“ Шанцині свояки. Они горойжась ся так само як і дворянські невісти, підносять на молоду єврейку велике гурра! Нераз воскресне в селі цілий кагал, аж зачорніє в аренді. Залюблений, здоровенній дівці грозять п'ястуками, її горяче серце обкладають страшними „фрасами“ і негарними „шварцеюрами“. А правду сказати, що свояки Шанцині не такі великі коширники, як про людське око видають ся і не мали би нічо против того, щоби їх кров змішала ся з дворянською, щоби дворянин рицар з Шанцею подружив ся. Ім ходило лиш о ту марницю, що їх своячка дівує, хоть на мамках в місті двоє немовляток а трете в дорозі. Та може би і рицарский син тоту річ якось так поладнав в хосен кагальників, тільки знов его сопруга і повнолітні діти не допускають до того.

Кагальники знайшли Шанці „Хусина“ якогось тrefніка, віддали дівку на силу за муж, забрали її з нашого села Новолуків. Наче ясний грім тріснув і в корчму і в брагу-пополочина і в п'яниці. За пів року забули наші православні християни о краввій проп'інації і о „св'єнтей карчмі“, такий св'ятий мир зацарував в селі... св'яті радують ся в небі. Нікому

навіть на май не прийде зітхати за тими пополочинами і бульбяними „фусами“. Кождий пильнує своєї роботи, і камеральники і рустикальники працюють коло своїх прилуд на податок і нишком хвалять Господа.

Навіть і старий кравчище — також дворянин коли єго знаєте, Антосьо Таранович Навальковський називав ся — що то заєдно кожного вечера мусів відсидіти в корчмі свої години в тім куті, де стояло доробало з качками, навіть і той ветхий дворянище замкнув ся в своїм дворі без комина і цілими ночами вишивав красні юбки новолуцким красавицям і зелені „шпенцери“.

Священик о. Василій порадив купити від жидівки запропашену корчму і побудувати школу. Оба новолуцкі боки, і камеральники і рустикальники згодили ся, поставили з корчми школу, тільки годі було дістати до неї учителя. Прислали були раз якусь дівку, як рідну сестру Шанці, тільки що по руски говорила паскуднійше.. Щось дві неділі сиділа в нашого старого парубка дідича Хирліцкого, відтак поїхала з ним десь купати ся і більше не вернула. Отець Василій задумали самі учити, та тимчасом якийсь громадский попечитель підналив школу. Очевидно мусів бачити в тім свій хосен, щоби діти на селищу перевертали ся, за стороньскими кидали камінем а до школи не ходили.

І в наших Новолуках не учив ся ніхто, школа згоріла, та не знати, хто спалив і на що спалив?... Будують школу на ново, але уже не свої, тільки „ліверенти“, бо так закрутив віт. Рівночасно окривають також дралицями недавно побудовану церков, бо тече. Фабрика в селі несосьвітна, майстрів з сокирами — го-

ловно з сокирами — десятки. Ще Іля Богомазій, ніби маляр-артист аж із Жубриці, притік ся до села з двома челядниками і хоче як стій церков малювати. Лазить по селі мов здекуційник і кождому говорить, що він помалює церков за півтора сотки, а громада має сама постарати ся лише о „шпиритус“ до фарби.

В селі тільки „майштрів“ і маляр-артист з челядниками, а корчми-пропінації ніякої. Такого ніхто ще не бачив в галилейській рустикальній і камеральній громаді.

Вертають „майштри“ вечером з роботи, поставали на тім місци, де перше стояла корчма, балакають. Вийшов з свого двора Ясьо Капуш Патрицький і показує всім, де стояв шинк, де куфа з горівкою, де доробало з качками і з індиками, а де знов сидів постійно вечерами свояк і опікун его неповнолітної сопруги, старий кравчище Антосьо Таранович Навальковський.

Стоять „майштри“ з сокирами, мов на сьвіжім згарищу, що з него ще курить ся і огонь що хвиля прокидає ся, і слухають Яся. Прилучив ся до громади також і Іля Богомазій з двома челядниками і також слухає і дивує ся, що в таким довгім селі нема корчми. Над-їздить на тото і наш війт на турецкім кони, став поміж „майштрами“ і також слухає Яся. А наш дворянин Базьо Таранович Навальковський пише ся на всіх документах і зі шкіряних графових штанів ніколи не вилазить, літує в них і зимує. Що одні підре на кони, так зараз суне до графа маршалка по другі троха проходжені. Часом і новісенські дістане, коли їх кравець зробить не до вподоби графови. І все на кони... Ще від тогди, як у Відни була

всесвітня вистава, а наш вїт був приділений до двірських шпіцлів турецькому султанови... Все на кони тай на кони. І добре по рицарски їздить... не ма що казати. Навіть самого графа учив скакати на кони через перелаз. При всяких виборах за ним розпинав оя і за тото мав все проходжені шкіряні штани.

Слухає вїт, підслухує, що Ясьо „майштрам„ говорить, а далі й собі зліз з коня, тріснув батіжком над головою Богомазієви і каже:

— Слухай Ясю, купи собі від мене аренду на шинок. Твоя хата недалеко давної корчми на добрім пострічу. Будеш спродавати горівку, будуть золоті корони, а майштри будуть мати вигоду.

— А з відки взяти на горівку і на аренду? — питає Ясьо.

— Мавш за жінкою ґрунт. Спродай або застав, то буде і на аренду і на горівку.

— Та жінка не повнолітна...

Нехай тільки прийде з опікуном до мене... Порадимо ся. Дам цеховані мірки, що лишили ся по лоську і завдаток на горівку.

Так сказав вїт, луснув ще раз батіжком, сїв на коня і поїхав до дому.

Така рада подобала ся всім.

— Добре совітує пан начальник, бігмежто добре — говорить маляр Іля Богомазієв. — Знаєте що, пане Ясьо Капуше Патрицький?... Згодіть ся зі мною, а я вам помалюю хату на європейску господу, що пани з Відня будуть до вас заїжджати. Слухайте пана начальника. То чоловік сьвітлий, дворянин, знає, що говорить. Впрочім село без корчми не стоїть торби січки. Чоловік не має де покріпити

духа. Рішіть ся скоро, посилайте жінку і опікуна за грішми, приносіть могорич, а я з челядниками забираю ся до роботи.

Пожартували собі люде, покпили з малярища тай пішли спати, а Іля Богомазій не-прошений закватярував ся з челядниками до Яся Капуша Патрицького на нічліг, став напирати на него, щоби змалював свою хату на европейску господу. За роботу не жадає нічого, розходить ся тільки о шпиритус, синю краску і житну муку! Згодили ся. Ще того самого вечера привіз Ясьо аж з третого села на вийтовім кони цілу баривку оковити і такою мало що розпущеною, став запивати згоду з малярем і вго челядниками.

Над раном і Ясьо і Іля лежали серед хати. Перший храпів, другий щось суятив, бо розкіпав носнице не хотячи, через марницю, через пустий жарт. В хаті стояли жорна. Досьвіта прийшла молоденька панна-дворяночка молоти ячмінь на крупи. Старому Ілі малярєви сподобало ся дуже, що жорна так легко ходять, почав і собі помагати. Прихопив ся до жорен, розтелепав каменем, жорнянка вихопила ся разом з горішною порплицею і долішним песиком і заїхала артистови прямо в самі храпи...

Десь коло полудня повставали, поїхали до міста Ясьо Капуш Патрицький і Іля Богомазій. Вечером привезли мішок житної муки, якусь жовту і синю краску, чвертку вапна, і зачали ладнати ся до крашеня господи.

Ясьо Капуш Патрицький випрятав хату до чиста, навіть своїх двоє діточок — близючки дівчаточка, що ляльочки красні — виніс на селище, привязав з малим поросятком на посто-

ронку до верби, щоби всі трое в союзі бавили ся, не лізли до хати і малярам не перешкаждали. Невісту випхав на силу з опікуном до віята робити угоду на ґрунт, бо треба було грошей.

Артистична робота ішла дуже пиняво. Іля Богомазій їздив ще кілька разів до міста, то сам, то з Ясьом, по якісь малярські „матеркляші“, але все або загубили якусь мару, по дорозі, або забули купити. Як з каменя, так тяжко було забрати ся до того благородного діла.

Навпослід стали красити госпуду всі чотири: Богомазій з челядниками і Ясьо. Челядники розробили в двошнім цебрику тісто з житної муки, в другім вапно, в третім ще якусь мару. В хаті славити Господа — фабрика.

Мацьнув Іля Богомазій пальцем в одну судину, в другу, в третю і повідає:

— Все дуже добре удало ся. Ми і дворянську церков в Жубрици не красили лучшими медикаментами. Ну же хлопці до діла! Найперше стіни!...

Обхляпали челядники якимось молоком стіни і стало ся чудо! Хата поставлена з ветхої дорожівської церкви зіпріла, всі ікони сьвятих відновили ся. Найточнійше-ж страшний суд і пекло. То послідне начинене самими князями, дворянами, прелюбодійниками і в кипячій смолі тьма чортів з вилами кабужає свої жертви без милосердя кабужає.

Що з тим робити? — питає маляра Ясьо Капуш Патрицький.

— Що з тим робити?...

— Тому якось зарадить ся — повідає Іля Богомазій. Ну же хлопці! беріть ся до тіста.

Ліпіть стіни тістом а на „суфіт“ докупить ся ще муки... коли стало на юшку, стане й на петрушку.

Ліпять челядники стіни тістом, кілька цебриків вийшло на самі тільки стіни, щоби по церковщині і слід не лишив ся, щоби в новій крашеній господі двірські блюдолизи і дальше сьпівали „дяченіє на сороченіє тай на ногавиці“, щоби і дальше хулили з попа і хлопа, ак за давних крепацких часів.

Змалював Іля Богомазій на одній стіні „перзону“ самого вїйта Базя Тарановича Навальковського... Довгу шию, ніс і подовговасту голову удав, дуже добре удав. Проча одяга з шкіряними графовими штанами проходженими, також удалась ему. Лише лице й очи були погані. Хто тільки глипнув оком, зараз пізнав, чие то лице і чиї очи, але соромив ся сказати голосно. Челядники також не дуже удали самого господаря на другій стіні. За то гарно змалювали стелю синою краскою. Понаклеювали зірки з золотого паперу, кругле сонце і місяць з двома рогами. Словом, перетворили стелю в небо, щоби кождому здавало ся, що він не в шиньку, а в новім галилейскім царстві.

Вїйт Базьо Таранович Навальковський приїздив майже кождого дня, хвалив малярів і кождого дня прислав нових помічників, щоби робота тягнула ся в безконечність. Ему ходило тільки о одно: щоби гроші за аренду відобрати з процентом, не зважаючи на се, що пхає в пропасть свояка дворянина, що готов перетворити цілу громаду в паниць-зłodїїв і прелюбодїїв. Грунт Яся Капуша Патрицкого, був уже в вїйтових руках, а Ясьо красив ветху хату на господу, хоч давно сидів на улицю... До „артистів“ при-

лучив ся ще прагнущий пропінаційник Федорко Погода, щоби ему помалювати бас. Бас з цілої вербиці, тягар на двох сильних хлопів. Дві неділі красили той бас і місцями підправляли господу; а пили, без тямки пили. Вуйко і опікун неповнолітної Ясьової невісти, днював і ночував тепер у своїй сестриніці... наглив, щоби малярі борше кінчили. Забув старий за голку, ножиці і желізко, бо пильнував кватирок і вигладжував шклом дошку на вивіску, на котрій мав яснїти герб Капушів і Тарановичів. Обі близнючки Ясьові дівчаточка припнені з поросятком на селищу, уже так були до себе привикли, що не раз полягають, поскулюють ся всі троє під вербою і лежать собі тихесенько, наче покійники. Хто надійде по при них, постоїть, постоїть, подивує ся, що такі гарні і спокійненькі, тай іде дальше.

II.

Отворив Ясьо Капуш Патрицкий новий шинк „красвую трункалю“, ущасливив громаду новим незнати-що. Спровадив троїсту музику з мальованим басом, запросив на вечер всю новолуцку старшину з рустикального і камерального боку. Затягнув навіть на силу старого Шведа, князя кмета і посадив на почетнім місци під мокрою стіною, під портретом префекта-війта. Поважані дворяни із Старолуків мурованих, що то колись також мали свої корчми, а нині торгували клочом і безрогами, приїхали й собі на той пир, подивити ся на крашену господу.

Перший війт Базьо Таранович Навальковский велїв дати собі малу порцію горівки, розтворив широко рот і випив по юнацки. Потому

пошпортав троха в шкіряних графових штанах, витягнув один дурний а другий розумний шелюг, кинув перший до мальованого баса, а другий встромив Ясьови на силу в руку і сказав:

— Похухай „браце“ і поплюй, щоби щастє вело ся; а відошли там три горці оковити до мене для робітників...

Рад не рад, взяв Ясьо Капуш Патрицький той мудрий шелюжок; сховав в кишеню, до камізельки. Тільки всего було за цілу ніч зарібку і доходу. Від других гостей ніяково було упоминати ся, перший раз давав всім даром.

Підохотили собі новолуцькі горожане, напили ся добре, схрупали щось аж двасягові шнури великих обарінків, та ну же гуляти в суміш і дворяни і мужики; ну же крутити ся коломийки і козака.

Соблазнили ся старолуцькі дворяне тим, що новолуцькі рустикальнички з камеральничками так собі за пан-брат крутять ся коломийки... стали негодувати. Виступив з помежи них один найстарший рицар Фільцьо Халкевич Мостранський, застановив музикантів і повідає:

— Панове „браця“! в нас такої поведенциї „сентиментальности“ в мурованих Старолуках нема: ми дворяне рицарі з вірильними голосами на послів „сейму шляхецького“; ми з графом Т... в часі виборів цілуємо ся „на писки“... Ми не прості хлопи, що-б гуляти коломийки... Нащ танець „трамбалямка“, „страшак“, або той на „сім кроків“... Заграйте нам панове музиканти тої на „сім кроків“, нехай і ми собі погуляємо по свому.

Новолуцькі камеральнички страшно обидили ся. Стали скреготіти зубами, затискати кулаки і кричали: „то що нового?“ Семен оди-

нак князя Шведа, влетів на той крик з двору і не знаючи навіть о що ходить, шпурнув якимсь черепищом в бесідника рицаря Фільця Хапкевича Мостраньського. Мало що хибувало, що не забив свого батька на почетнім місці; Поціливі прямо в мальовану війтівську голову, що видніла над головою его батька.

Війте, роби справу, або ми самі собі зробимо — кричали камеральники.

— Префекце, ми на гостині в свого пана брата; ми не ходачкові, ми вірильники на „загродзе“ — репетували старолуцкі дворяни — який ту у вас порядок?

Війт Базьо Таранович Навальковський сховав ся за Михайла Вовка і шепче ему в ухо:

— Вовкуню! утни яку штуку, щоби хоть тепер не били ся... Дістанеш від мене два корці бульби, маєш мое рицарське слово.

— А щоби ви так дихали з вашим рицарським словом, то сей час було би вам амінь... Ви обіцяли зробити мого брата подорожником „видзяловим“ через шість літ, а тепер зробили того „золотника“ що колов багнетом людей при виборах — відшептує Вовк Михайло.

— На маєш десятку за руки, тільки роби що, нехай тепер не бють ся, нехай я утечу з відси без біди...

— Так то розумію — говорить Вовк до себе — сховав десятку, скочив межі розгоріжених горожан і крикнув:

— Гов, гов і ще раз гов!...

Бог дав, утихло все, бо „запливистого“ Вовка всі радо слухали. Ему не дивували ся і его словами не обиджували ся, бо він був „запливистий“.

— Заки зачнете в імя своєї чести скіпати собі рустикальні і камеральні макітриці, послухай-

те перше мене Вовка Вовчинського. Я по батьку іменуюся Вовк а як був за візника в дворі, іменував мене граф дворянином Вовчинським. То було того року, коли в часі виборів я їздив з графом до Старолуків, щоби о ті пани „єгомосці“ дали свої голоси на него. Много разів цілував ся граф з тими панами в корчмі, я не бачив, бо я сидів в повозі на дворі і дозиравав коней. Але як ми вертали з Старолуків до двора, граф через цілу дорогу полокав якоюсь водою свій рот і приговорював до мене: „а то ці Воньчинський муї коханий морди засьвіньоне“... Але... але... не мов діло сушити собі голову графовим ротом. Я хочу при нинішнім сьвітлім торжестві важнійшої справи „коснути ся“... Ви пане „єгомосць“ Хапкевич повіли, що вам дворянинови неприлично гуляти коломийки і веліли собі грати тої на „сім кроків“ Я знов повідаю вам, що в такій крашеній господі дворянській годило би ся погуляти тої, що самі князі міністри скачуть... Ви знаєте той дврський танець на півсема кроку?

— А чому-ж би я не мав знати? — спитав Фільцьо Хапкевич Вовка і гордо випрямив ся.

Колиж-ж ви знаєте, то я також знаю — каже Вовк. Велів музикам грати тої на „півсема кроку“, вхопив Фільця Хапкевича Мостранського і нуже з ним крутити ся аж по під стелю.

Буря незамітно переминула. Кождий кричав музикам: „грайте мені тої на „півсема крока“. Музиканти дивним дивом, так самі від себе, удали всім на май. Головно басетник Погода тріскав то смиком то пушками по мальованім вербовім басі і присьпівував до такту до „півсема кроку“. І рустикальники і камераль-

ники і „засьцянкові“ старолуцкі крутили ся цілу ніч в суміш, кромі старого князя Шведа. Князь Швед дістав був уже над досвітот уроки і зімлів такой на тім почетнім місци. Але єго скоро спрятали, винесли з всякими почестями і з музикою на двір, витарабанили на дворянську телігу старолуцких рицарів і веліли присяжним поліцайникам п'яного старця завезти до дому.

Рано, коли музики мали уже випроваджувати старолуцких дворянів, прибігла розхрістана стара Шведиха, стала всім показувати сьвяточний кожух свого князя і обкладати малярів страшними недугами.

Дивлять ся, а на кожусі відбила ся ціла вйтова перзона з довгою шиєю і з куском голови. Як сидів старий на тім почетнім місци, як опер ся з цілою силою широкими плечима о мокру стіну, так забрав цілого мальованого вйта на себе і так поїхав до себе.

— То марниця — говорить байдужно Іля Богомазій згрizenій Шведисі. Я прийду до вас з челядниками, помалюю єго шпиритусовим вапном і буде знов білий. Смушок заліплений на ковніру буде мож обстричи.

Тото було згрizenій невісті за богато, і що мала сили, стала тим закляйстрованим кожухом гатити Ілю Богомазія і єго челядників.

— Маєш... маєш!... — приговорювала за кождим ударом. То за мою працю!... За мою кровавицю!... Чорт би вам сліпаки позамальовував!... Чудаки мерзенні!...

Тепер всі озлобили ся на маляра. Кождий замітив, що хапнув якусь печатку на свою сьвяточну капоту. Всі малюнки на стінах пощезали, лишило ся лише небо з золотими звіздами на стели, але і оно без місяця і сонця...

упали так, що ніхто не бачив коли... Місяць приліпив хтось мабуть нарощно мяляреви до шапки, а сонце не знати де діло ся...

Помітив Іля Богомазій, що всі обурені. Тож він в саму пору утік з крашеної господи, і тихцем виніс ся з Новолуків, навіть „бувайте здорові“ не сказав нікому.

Ясьо Капуш Патрицький банував за артистами. Він був рад з того, що полишили ся в него якісь щітки, палітри, патрони, словом всі малярські „матеркляші“. Він приучив ся був від Богомазія троха малювати, і сам відновив стіни, а до того кусника вїтівської голови, що Швед не забрав на кожух, доробив якесь ніби лице, округле як „дереґу“ з довгою бородою, а довгоногий здекуційник Вінчура підписав червоною любрикою: „Рох Капуш Патрицький єднорал і реснтий“... Так велів ему написати Ясьо.

В селі знов розпочало ся дійстне цекло. Люде горнули ся до нової крашеної господи, брали горівку „на гонор“, пили, правотили ся день-у-день і волосали ся — камеральники з рустикальниками в суміш. Старий кравчище Антосьо Таранович Навальковський, також покинув своє ремесло. З господи не виходив ніколи, а сидів уже не коло доробала з качками як давнійше, за Йоська, тільки на лаві під тим ніби портретом Ясьового предка „Роха Капуша Патрицького єднорала реснтого“. В місто доробала, підпирала лаву ковбиця, а коло ковбиці хрунькала замліла животина, що недавно з Ясьовими близьнючками бавила ся і спала під вербою на селищу. На печі за комином сиділи обі близьнючки, безгрішні дівчаточка ангелики і недужа нещастна страдальниця,

Яська невіста. Она ще від пологу тих своїх близнюків постійно хитваніла, а ще більше гризла ся тим, що її опікун в спілці з чоловіком „сполокав“ її батьківщину і перетворив щасливе огнище родинне з земского раю на пекло. Гризла ся бідненька, гризла, вставала, то лягала, аж від того памятного крученого танцю на „півсема кроку“, як вилізла на піч, так уже не злазила. Тільки щось кілька разів обернула ся з дворянином Фільцьом Хапкевичем Мостраньським, бо її муж присилував і се ще більше причинило ся до недуги. Недуга змагала ся з кожним днем. Дійшло до того, що люде здалека від неї при порозі і під вікнами купили ся і напивали. Тільки один Погода шкварив заедно люльку під комином і величав ся тим часто, що він не знає ніякої ріжниці між гнилим а здоровим мясом.

Замітив Ясьо Капуш Патрицкый, що гості маркітнують з того, що в крашеній господі, зашибає трупом. Він загадав усунути лихо раз на завсїгди. Одної ночі витягнув недужу супругу на двір до загати, і позатякав щільно діри, щоби ніхто не підслухав її конаючих стонів.

Так позбув ся дешево клопоту з голови, До загати сам майже ніколи не заглядав. Часом за Бога ради яка милосерна душа дала бідній чим занести ся, або Погода приніс раз на добу коновку води з потоку і поставив коло неї.

Ясьо Капуш Патрицкый не мав часу ходити коло недужої жінки, котра уже нічого не мала. Він падкував коло здорових, прагнущих кравого надою гостей. Головно повелів єму вїйт кренко держати в руках Івана Каламута, що уже від двох неділь і в день і в ночі пив. Все одну половину келишка виливав в себе на

силу, а другою половиною скроплював сине небо з золотими зірками на стелі. Каламутови дарувала була його невіста Євдоха уже осьму з ряду здорову дівку, а він взяв собі тото так дуже до серця, що наплював „кренц-бабі“, наплював в нечки на новонароджену, а сам з великої розпуки забрав ся до нової крашеної господи, глядати потіхи-відради. Іван Каламут заставив зараз свою найкрасшу нивку на болоню вйтови, всі гроші позичив шинкареви Ясьови на горівку, а опісля брав на „конто“ позичених грошей сивуху і поїв нею кожного, кого з-їмав в руки. Часом лучило ся, що Каламут напивав тільки з домашними господи... Він на постели в середині, Ясьо шинкар і Антосьо кравець дворяне з краю, то три, а Погода при шинку четвертий тільки доносить їм в постіль, і оповідає всім трем тону дурну байку, як то св. Петра били раз в господі на три опади: раз за тото, що спав в середині, а два рази за тото, що спав з краю... Іван Каламут лежав нераз горілиць на постели поміж обома спячими дворянами, глядів в сине небо на стели і не міг здріммати ся, так єму тих вісім дївок постійно печінки млоїли. Часом і Погода при шинку захропить, а тогді Каламут мусить бути і пияком і шинкаром. Хто прийде по горівку, яка дітина, або парубчак, говорить:

— Налій собі, налій сам, а гроші як маєш, то положи на стовпок на печи... і мені подай, нєхай на свою біду напю ся...

Що минула ся одна барилка, то вйт Базьо Таранович Навальковський давав на сьвіжу і говорив Ясьови:

— Хухай хлопе, хухай „браце“ і поплюуй кождий крейцар, щоби щастє вело ся... Держи

в руках Івана Каламута, не пускай з рук. Я і тисячу дам, бо на тебе уже не можу нічого повірити. ♣

Погода привозив майже що третій день сьвіжу баривку за Каламутові гроші. Шинкарске діло прибирало з кожним днем ширші розміри.

Вернув ся новий діявол в село Новолуки самбірські в виді крашеної господи. Люде пють на ново аж страшно глядіти. Правотять ся за жмінку землиці мов за царство небесне а голмшуть ся а їдять мов пси або цигани, коло стервятини.

Уже так було тихо, мирно в селі без тої аренди, аж якась мара нагріла вїта, забাগ збільшити громадску касу якимись доходами, та видумав нову господу.

Заарендував Іван Каламут через коваля Шварца і другу нивку вїтови; журить ся дальше осьмома дївками і напиває дальше. Вже і старий князь Швед з жури за одинаком сином також минає кожного дня цілу літру в хаті. Грозить своїй старенькій, що як не принесе єму до хати, він забере ся до крашеної господи і більше не верне, хиба що єго з відтам винесуть на марах.

Дивують ся люде, що уже і стара Шведиха носить брагу своему старенькому до хати і сама по дрібці в коморі потемки потягає. От они й собі стуцають її слїдами. Навіть нелітки дїтваки розкрутять на літру сивухи, біжуть в корчі і там уже під дійсним небом напивають, наслідують новолуцку старшину, вспоминають громадску касу. Ясьо всім дав... і старим і неліткам, і камеральникам і рустикальникам.

Отець Василій гризе ся, просить, благає народ в церкві, представляє вірним як на лопаті, до чого доведе таке пропінаційне діло; розказує кожної неділі, кожного свята, що нас в Америці цїнять низше чорно- і жовтошкірих дикунів, і держать нас за якесь дрантє, погану зволоч, що не стоїть і палицю з болота о то обтерти...

Тимчасом Базьо Таранович Навальковський грає з однооким комісаром повітовим в карти, і сьміє ся в кулак і говорить:

— А що! доїхав попови, добре всадив ся в печінки... Що ви зі старостою не могли доказати йосифінським патентом, требами, москалефільством, грошевими карами і арештом за рускі письма, за вибори, то я доїхав крашеною господою...

Одноокий комісар доктор Гопдер, не відповідав на се нічо, бо як раз в тій хвилі загапив собі був рот гречаним пирогом з молодою густою сметаною і ще ложкою сербав, щоби лекше проглотити. Сербав як мужик кіселицю, що цілий день утінав косою на паньскім лані.

III.

Залипла невіста, треба було як стій витягнути із загати... Витягнули гробарі самі, таки немиту нарядили... Послідній раз небіженька лежала в колишній своїй хаті, до котрої приняла рицарского сина по воли свого розлюбленого серця і дарувала житє двом близнючкам, дівчаточкам на се, щоби лишити їх круглими сирітками на наругу.

Труп покійниці лежав на лаві горілиць, з отвореними очима, але того синього неба на

стелі з золотими зірками не бачила, ані тих людей, що при шинку купали роти в баривці.

— Добре, що Господь розв'язав душу від тіла. Намучила ся небіжка в своїм життю до волі, спокутувала свої гріхи на тім сьвіті — говорили Ясьові потішителі і попивали бражище при шинку з далека в куті. Один тільки Погода безнюхий приходив часто до покійниці, смотрив її руки своїми руками і говорив :

— То уже панове не було кому жити, я вам того повідаю...

Страх і ще раз страх! Щоби так покійниця була воскресла і побачила мужа за шинком з Іваном Каламутом і всіх свояків п'яних і тоті дві сиріточки за кошином, що їх Антосьо кравець заливав горівкою, щоби лучше спали, певно стала-б ся душегубницею... булаби задавила обі свої сиріточки, та вторично поклала ся в домовину і спокійно умерла!...

Цілі два дни і два вечери тесали дошки, різали, збивали так довго, аж зробили домовину.

Коли уже винесли тлінні останки з крашеної господи на обору і поставили на тім стільці, що то на нїм покійниця з родичами все обідала і вечеряла, з-явив ся ненадїйно непрошений пан-отець, став в імени покійної страдальниці дякувати всім за людську дбалість за її життя, а найбільше мужеви, за єго щирю любов, з якою він доглядав її безпомічну в загаті. Всім здавало ся, що то не священник, а покійниця ще раз підвела ся з домовини, щоби висказати своє горе, якого зазнала поміж рідними.

Отець духовний говорив сьвяту правду. Наглядний образ крайної нужди, порушив усіх присутних.

— Рік цілий мучилась я в загаті, в гною — говорив сьвященик. — Рік цілий слухала ваших п'яцких пісней і криків, і молила Господа о прощень гріхів для себе. Простіть і не памятайте мені того, що я так довго мучила ся, так довго заваджала вам... Я тому не виновата, що я тут в тій хаті родила ся, виховала і ту лишаю двоє діточок на божу ласку.

Перший кравець Антосьо Таранович Навальковський, опікун покійниці, заревів по скінченій проповіді як зарізаний баран :

— Гууу — гууу!... Ясю... що ми вчинили?... Ми дворяне з предка Роха Капуша єднорала, ми такі скоти-п'яниці, Ясю... Опісля звалив ся на домовину і ревів дальше: Гууу... гріх Ясю Капуше Патрицкий, гріх перед Господом і сором, огида перед цілим сьвітом. Ми уже не стоїмо за диких мурынів і жовтих Індийців... гууу... гууу...

Ясьо Капуш Патрицкий був також засумований, але ходило о що иньше. Ёму ходило по голові, що баривки в крашеній господі порожнісенькі, а він сам сполоканий з жінчиної батьківщини до чиста; що війт не хотів дати грошей на нову баривку браги, а Іван Каламут по посліднім своїм родиннім нещастю схаменив ся, прозрів і перестав пити. Звідки воскресити гріш на нову краєву брагу, Ясьо не знаходив способу в своїй дворянській голові. Ще й підошви в капцях витерли ся під самими носами, з дворянської капоти вилізла з одного капчища онуча і до самого кладовища замітала сніг по дорозі. Через тоту онучу шпотав ся, шпотав по дорозі і в церкві, а при посліднім цілованю навіть не обійшов довкола домовини. Як наступив п'яний Погода на тоті цікаві дво-

ряньські тороки, так стояли оба стовпом поки не приглотило ся.

Похорон був величавий. Все горожанство і рустикальне і камеральне вирушило, як довідало ся, що щип непрошений поїхав на парастас і „понесли цілу процесию“...

По похороні Ясьо Капуш Патрицкий вернув сам один до себе. Заглянув до обох баривок, зілляв виїдки до малої флящини і сховав за пазуху. Потому стягнув з печі обі сиріточки близнючки, завинув в якусь веретище, завдав собі на плечі і заніс до Івана Каламута на додаток... уже не до вісьмох, але сімох дівчаток, бо найстаршу відданицю забрав був Господь несподівано до себе.

Так лишив Ясьо Капуш Патрицкий свої дворянські близнючки камеральникови Іванови Каламутови на виховань, лишив крашену господу з синим небом і золотими зірками на остіж розтворену а сам потік ся глядати талану. По дорозі вступив ще до икавого шевця Полатайка, випив з ним тоті горівчані виїдки і дістав за се кусень шкіри на золю. Золю не прибывав з верху, тільки такой заложив діру в підошві із середини чобота, озув ся, тупнув ногою і сказав :

— Тепер іду глядати рицарского хліба. Або зїмаю яку дворянку з добрим приданим і буду вести в спілці з війтом дальше процінаційне діло, або поїду до Відня просити своїх о запмогу.

Так сказав Ясьо і пропав з нашого села без вісти. Ніхто не знав куди вго понесли швидкі трийцятьлітні ноги. Один тільки Михайло Вовк розказував раз, що Ясьо заручив ся, посватав одну дворянку, дочку рицаря в Старолуках з „вірільним“ голосом, взяв одну половину приданого свої будучої невісти і поїхав

до Відня просити о концесію для своєї крашеної господи аж на пятьдесять літ. Запомогу на краєву брагу і пополочини, мав надію одержати з краєвого сойму. Люде тому не зовсім вірили, але сьміяти ся, сьміли.

І знов поселив ся мир в наших Новолуках. Люде стали пропам'ятувати ся, стали кінчити спалену школу і думали о крамниці.

З разу дехто банував ще за крашеною господою, все кортіло їх бодай заглянути на небо на стели з золотими зірками і покалатати порожніми баривками серед хати. Бувало як тільки стемніє ся, так Погода басетник перший а Антосьо кравець другий накрадуть по цілім наручу чужого плота, залізуть до тої крашеної господи і курять, топлять під комином, та люльки пришкварюють. Другі бачуть сьвітло в вікнах то й собі лізуть, і до самої півночі завуджують люльчанім димом небо на стели, балакають і сьміють ся з портрету „Роха Капуша Патрицького реєнтого однорала“.

Так кожного вечера приходили і сьвітили чужим ріщом, чужими плотами і дивували ся де Ясьо загинув.

Аж одной ночі повісив ся на ясени перед крашеною господою двірський побережник з розпуки, що дістав шість місяців криміналу за те, що з намови вїйта, ложно присяг на сьвященика за якісь там вибори.

Погода перший замiтив при місяці, що на дереві щось колише ся. Перелякав ся оприща і почав кликати з господи других.

Повибігали всі і з разу думали, що то може Ясьо Капуш Патрицький вибрав собі таку погану не рицарську смерть. Тимчасом не так було. То був участник свободних виборів, що

помагав поліції волосати мужиків і тягнути їх до вязниці. Добре то говорять: „яке жите, така й смерть.

Від тої памятної ночі наче всіх вимело з крашеної господи. Всякий оминав її як дім прокажених. І знов поселив ся мир в наших Новолуках. Люде стали пропам'ятувати ся, стали кінчити спалену школу і думати о крамниці. Одного нам чоловіка жаль іменно Івана Каламута. Через крашену господу стратив нивку — то одно лихо. Відтак умерла ему найстарша дочка, що мала іти за три дні до вінчання за найлучшого господаря!

Від сеї пори Іван Каламут змінив ся до непізнання. Нігде на сьвіт не покаже ся, тільки тяженько гарує на свою челядь, на податочки і заєдно зітхає:

— Господи предвічний! дай мені ще і два рази по вісім дівок до тих, що маю, тільки не карай мене так тяженечко, не бери собі такі великі, такі красні, бо горе в моїй душі страшне і невисказане.

Так собі приговорює часто Іван Каламут вечером по тяжкім труді і колише тоту наймолодшу відданицю, що плював на неї, як уродила ся і пропив через неї нивку на болоню. Тепер колише нераз сам і тоті дві близнючки Яся Капуша Патрицького, держить на своїй печі і годує рицарські донечки чим має, виховує як може і уміє.

От таке то діє ся в нашім селі, в Новолуках самбірських і по камеральнім і по рустикальнім боці.

ЗАВІЩАНЄ.

I.

В тиждень перед Різдом уже добрим смерком вположила ся наша старенька сивуля. Господи! що за втіха, радість між дітьми: кулястра в хаті і красний бичок, — а хоч тато остро заховував піст, то я був переконаний, що мама бодай по ложочці дадуть нам покушати тої смачної кулястриці, що телятко не виссе...

В хаті ціла фабрика: мама терли якесь сімя на пійло для положниці, тато вніс скринку з різакон і ті пашні ішеничні мандлики з кашкою, став затупленим різакон дрібонько цигкати січку, я отіпав гойданкою з Тасею аж попід стелю, а тут все моргав на Івася, щоби і він ішов троха колисати. Але він нічо, тільки скипки поправляв, зазиравав в макортет, підійшов три рази до бичка і погладив по пьску, — мене палила заздрість з єго вільної волі.

— Поволеньки сину, поволеньки — упоминав мене тато — вилетить дитина як колись тут з гойданки на піч, з печи на запічок, а з запічка на землю, та ще теля забє...

І знов став злити ся, що різак лишив велику бороду. Знов каменем з притиска став его острити і відказувати, мене картати словами :

— Хтось мусів мати в руках, без того нема... Слухай ти, ти, ти... Я тобі колись скручу голову як воробцеви, щоби ти мені до різака не брав ся.

Я не дивив ся на хату, тільки пильно колисав, а дійсно того дня ми з сусідним Грицьком босі, в сорочках бігали снігом по коліна кілька разів до стодоли і там вчили ся різати січку.

Тут гойданка скрипить, тут гуркотить ма-кітра, тут тато різак острить тай острить, тай відказує, мене словами картає і мамі дає пізнати, що то она винна. — Такий гук, такий шум, що навіть ніхто не чув, коли Сень Комар став в кочержнику і гукнув на цілу хату, привтавши нас словом божим :

— Слава Ісусу Христу!

— Слава на віки Богу небесному — відповів тато.

— Дай Боже щасть... з волом, чи з коровою?

— Дай Господи! бичок знайшов ся... От несподівано, ми числили аж на коляду...

— Сідайте! — просила мама.

— Дякувати! нехай вам все добре осідає ся, але моя не чекана, тато уже третій день умирають, а нема кому тистамент написати. Писар Ганкевич сидить в криміналі, що пустив цюпасника, а тому другому грамотівви Погоді Кренцбаба на поправинах хрестин у Забитка так попідбивали очи, що довго не буде видіти; а тут смерть не жде; тато вже від рана не говорять, геть їх щось в горлі задушило.

Спрятав тато скринку, підсунув приколоти під припічок, закурив люльку, слухав, але не знав, чого Сень хоче.

— Пустіть вашого хлопця — значить мене — каже Сень, захвавши цілу скипу в люльку — нехай він напише тистамент. Довго не забавить ся, найдовше годинку.

Ті слова мене занепокоїли. Я уже бував при таких нагодах, де мому покійному дідови Попель з Городища встроїв в мертву вже руку перо, та так зробив хрест з колічком на завіщаню, де стояло написано, що сини все майно з сорокмортівим ґрунтом, а доньці тільки телятко з бучистої — на розплодок, сли Бог позволить, що вположить ся.

— А де-ж він потрафить таке написати? — питала мама. — Піч замастити вуглем, то зможе вам таки зараз, але до такої річи шукайте кого ліпшого.

— Потрафиш сину? — спитав мене тато, гордий з сего, що по мене прийшли люди аж з села.

А я писав уже два листи до війська до того самого Сенька, як служив в „сімдзєсьонтім сьомім реґементу, піршім батальоне, в піршій кумпанії, а в піршім цугу на Кеніґрецу в Бемах“. Сесею адресу я покрадиємци разом з другими важними документами відписав слово в слово від Ганкевича, як ще в нас щось цілого пів року коморував.

— Потрафлю! — відозвався я несміло, а тут так бою ся, аж дрожу. Сам не знаю, як я з сего вилабудаю ся. Справді я вже кілька разів пробував вуглем на печи після Ганкевичевих взорів, але се мене не впевняло, що буду міг заняті писарску гідність коло умираючого. Бррр... ану-ж він перед часом, заким покінчу

завіщанє, застигне, а я буду мусів як Попель з Городища мертвою рукою робити на завіщаню хрестик з колічком, а він може опир і мене возьме? Такий страх збирав мене, але я не хотів татови сего показати, не хотів єго смутити. Він був такий добрий, він так старав ся, щоби я не був сліпий, та хоч що-то умів.

Десь все курмане на печи, на запічку переглянули, пересипали, заки винайшли мій кафтаник, шляхоцкий кашкет з покійного Фелікса з Ортинич і якийсь лейбик, що лишив подорожний за пять дудків, з одним ґузиком, до котрого Сенько привязав мені каламар, а власиво фляшчатко з чорнилом достоту так, як то носив Ганкевич, коли ходив по хатах з „декуційником“ грабити за давні „ременента“.

Мама дала з себе капчата, я в тото вліз і знов став лихий, бо холяви довгі десь до пояса — мене з них не видати. Тато провидів се, зараз закотив на долину... Так вистроєного закотурмав мене Сень в білу верету міховину, попрощав ся, завдав собі мене на плечі, пішов.

По дорозі я кілька разів виставляв ніс з верети, але за кождим разом боязко ховав ся, тулив лице до теплої Сенькової шиї. По дорозі привиджувались мені якісь покійники, гуляли, нуряли ся в снігу, знать з великої радости відбували ті гарці, що наспів до них новий покійник в особі Сенькового вітця.

Сень видно не бачив тих духів, єму що иньшого мигало по голові: під запічком в хаті бульба і на загуменку за єго хатою грушка, ті дві річи — говорив мені через дорогу — щоби я єму виразно записав великими буквами, бо тато єму се обіцяв ще в осени, як тільки вийшов з війска.

Я о бульбах під запічком не знав нічо, але за тоту грушку знали добре майже всі хлопці в селі. Як уже не було нігде ні одного листка на деревині, то ми ще бігли там під Комарову Терпкиню“, і все котрийсь знайшов ще бодай одну падальничку. Навіть о Різдві овоч був твердий як кістка, а терпкий собі на диво, не можна було вкусити, щоби не скривити ся.

II.

Дмитро Комар мав сім доньок і одного сина Сенька. Бідував старий заки тото підгодував, випхав між люде. Бувало з жінкою тільки без полудне зробить дещо собі, а цілий день утінає з жінкою на чужім загоні. Нині ще повідають собі, що одного разу, як до найстаршої прийшли свати, то всі сім иськали ся в головах, чесали, а він з бабою гній на оборі намітував на віз. Але якось тото повіддавав, тільки того сина уже по смерти жінки хотів женити, а тут не мож, бо ще не вийшов з асентерункових ліг. Почав єго реклямувати та знов узнали, що старий здоровий як медвідь і сам не має при чім робити. Ще й тота реклямація загнала єго в довг на двацять реньских у Йоська Гунда, великого лихваря. Бідак мусів пустити жида до своєї хати на комірство, — сам зробив собі за стіною з хлівця комнатку з одним віконцем, а широкою печею без комина, платив халупне за жида і ждав на сина з війська. Лиш з пятниці на суботу утікав з своєї садиби, бо як Йосько Гунд почав зі своїми девятьма синами за стіною вайкотіти, то старого Дмитра наче чорти розпинали, так ним телпало. Але терпів бідний, не знав, що робити. Відробив

може яких десять разів тих двадцять реньських, а Йосько Гунд все повідав, то за провізію, тай за провізію, а капітал стояв, побільшав ся і жид в хаті що раз ліпше засиджував ся наче в своїй питомій.

Я знав старого з сего, що ставав близько крилоса коло дяків. В найбільше торжественне сьвято приходив до сьвятої церкви розстегнений і все можна було бачити бодай кілька стебелин мервиці в чорних, густих кучерях. Як загудів чи „Господи помилуй“, чи „Подай Господи“, то був би заглушив і сто дяків, такі мав сильні грудища. Нераз було панотець від престола зирнуть на него, щоби тягнув троха тихше і не перетягав. Він приходив до нас, приносив листи від сина, а я читав і відписував два рази, та за се дістав цілу коломийську миску сушниць з тої терпкої груші і мама зварили на сьвятий вечер цілий горнець поливки.

До сего Дмитра Комара я йшов, а радше їхав на Сенькових плечех писати завіщанє, котрого взорець я по части уже знав на память, а по части мав помогчи собі з взірця, котрий тулив за пазухою.

Як спустив мене Сень в снігову заміть під хатою, і я взрів в маленькім віконци сьвітло, а в середині почув великий крик, гармідер, то біг-ме-ж то аж мене в середині заболіло.

III.

Ми вступили до хати, ніхто нас не замітив. Кожде своє галайкоче, кричить. Дим з сирих скипок аж по землі розстелив ся, і така тижба, що голка би вам з гори на землю не впала. Походила ся вся родина... Сім доньок з чолові-

ками, з дітьми, зяті, внуки, сьвідки, громадске радництво.

— Пуєтїть нас близше! — заговорив Сень. — Приводжу писаря, а ви мовили, що годї, що не знайду.

Все притихло в одній хвилі. Кожде було цікаве знати, хто то такий другий мудрий знайшов ся, що заступив місце Ганкевича, котрому нанашки занадто коцюбою карбували шкіру. Посадили мене за старосьвітський стіл — з конечности — на почетнім місци. Нанашко вїйт почав сапати надї мною горівчанім духом і учити мене, в котрім місци на завіщаню маю єго підписати, а в котрім прийде громадска печатка.

— Во, во, ту — говорив начальник, — суваючи пальцем по синявім пів-аркуши паперу. — Во, ту прийду „я“, а ту мій хрестик з колїчком, а ту печатка і аж тогди тистамент буде вальборний.

Недужий Дмитро Комар лежав горілиць, як червоний бурак з роззявленим ротом, з опухлою шиєю. Нічо не говорив, не двигав ся, лиш храпів. Вибалушеними очима водив по своїх плачучих донях. Кренцбаба наша Вонючка приставила єму до язика дві пявки як нагаї і остерігала, щоби не рухав ся.

Дочки заводили над ним, як то кажуть, в гіркий черен, а кожда сьпівала одно й тото само: що з своєї материзни нічо не взяла, що пішла з дому в одній рубашці, в одній мальованці. Щож він тепер запише, як їх зіставляє?

Розпочала ся моя служба, мов умислове діло.

— Тихо! — крикнув нанашко начальник і гримнув рукою о стіл, аж горівка бризнула з келишка на папір. — Тихо мовлю, бо тепер

буде урядова справа. Ще буде час плакати, як нарядите, а тепер будемо хорого питати, що кому записує?

Утихло все на хвилю. Я написав заголовок на тім славнім піваркуши паперу — після Ганкевичевого взірця — слідуячого змісту, розумів ся латинськими буквами:

Т и с т а м е н т.

Імєной данси найсьвєнте году хаАмінь. Я Дзмитро Комаж здруф на цєле а слабій навмисьле порондзам моїмі хуморосьцямі і нехуморосьцямі, по моїй смерці вна Стемпуйоньци спусонб!

Початок сєго завіщаня прочитав я на цілу хату посеред гробової тишини присутних, многі нанашки вздохнули тяжко немов на проповіді, вїйт нанашко Макогін і заступець та присяжний тілько головами похитали і признали, що се достоту так, як би написав й сам Ганкевич, старий досьвідчений писар. Нанашка Вонючка напила ся до мене горівки, аж до дна випила, ще й без голову під стєлю щось з порції вилила, щоби я ріє великий.

Тєпер прийшло до тих „хуморосьці і нехуморосьці“. Старого стали мучити, допитувати, а сєй вказує тілько на спухле горло, на пявки на язиці, і тілько сєєї бесїди, кїлько відповіди. Тілько якось на вдогад сьвідки подїлили тими подробицямі. Дві старі плетїнки, доробальце на тєлятко, койце на кури, дві кужівки, три прислиці, терлицю, тріччичку, дві рафачки з виломаними зубцямі, все то без сварні, колоту подїлили між сєбе. Я тілько писав, аж кроплистий піт виступав на чолі, аж руки прїли, таку я мав працю з тим перекручуванєм на

польске. Нині уже не тямлю, як написав по польски тоту тріччичку і рафачку, але нанашко війт питав кілька разів, як тото слово по польски чи то по німецки, що так міцно тріщить?

Прийшло до хати. Доньки взріли, що в дійсній сидить Йосько. Тут де мешкав отець, лиш дихтіло, валило ся, а жаби під печею таки кумали, не питали, що Різдро. Признали отже всі хату свому братчикови Сеньови і я так написав. Як же прийшло до бульби під запічком — Содома і Гомора! Кожде чепило ся недужого, жибонить, плаче, аж душу проймає. Тота собі „мені бульби татуню“, тотя собі „мені дробець татунечку“, а Сень вереденить ся на ціле горло:

— Я бульби не дам з хати! Я цілу зиму щурі гоню з хати і в осени сам копав з татом. Не було кому і одного корчика помогти викопати.

Невісти собі, Сень собі. Сваруть ся, намахують кулаками, тільки старий недужий лежить тихо. Отирає кров по одній п'явці, а друга як нагай мало не трісне, така повна, ледво йно держить ся.

Я засьвітив скипку, зігнув ся під запічок за пером, дивлю ся, а чиясь рука з другої хати попід підлогу так бульби тащить, так горне, аж любо.

— Татусю Сеню — шепчу я молодшому Комарови — ви сварите ся, а ваші бульби, видиш, Йосько краде з другої хати!

Звинув ся Сень як кіт. Ех! як цапне злодійску руку і зараз засилив на ремінь, потому мотузом привязав до ковбиці і то десь так в млі ока — раз два — що аж чудно.

Він ту до ковбиці руку путає, вяже, а за стіною такий крик, рейвах: Ай вай — та ай вай, охвес мір — заводять всі жида.

— Ну дивіть ся люденькове добрі, не покаєне то на повперек сьвіта? — говорив Сень лютий. — Пятнацять кірців бульби всипати під запічок і мало що й є! А ми оба з татом як дурні слухали невіри, та цілими ночами гонили щурі. А тут от такий щур... І то вам так вже через вісім неділь смикає працю!...

Все — як замів — полетіло до Йоська до другої хати дивити ся, хто властиво злодій. Старий, недужий Дмитро встав з постелі, виймив з під сінника сокиру — мені мороз перейшов по тілі.

— Держи сину, держи злодійську руку, аж я горло прополочу. Ой йой йой! чоловік тільки як на волоску, мало що належало ся. — Так говорив Комар синові, а тут все щось спльовує, схаркує кров, а говорить все що-раз виразнійше, що-раз голоснійше. Їму бачите боляк в горлі пропук ся і так зараз злекшало.

Прополокав старий Дмитро горло, взяв на себе петачину, сів собі на стільчику коло ковбиці, взяв сокиру на коліна і він з одної сторони, а син з другої стережуть злодійскої руки, повязаної до дубової колоди. За стіною знов крики, івалти, наче ріжуть Йоська Гунда. Я сиджу при столі, стуманів над тим завіщанєм, дивлю ся на чудовище.

IV.

Приходить нанашко війт Макогін, витріщив очи на старого Дмитра, присьвічує ему скяпкою в очи і чудеє ся, що старий уже говорить, а такий обмащений кровю, десь геть лице, руки, подігач — як цілий різник — і плює кровю.

— Пустіть куме руку, то Йоськова — каже
війт по хвили.

— А хочай би була і Йойщишина, то біг-
меж-то не пуцу. Поки не винесе ся з моєї хати,
поти его держу, або сокирою відрубаю руку по
самий локоть. Я еам собі жалувал бульби, а він
брав, та ще й робив з мене дурня.

Приходять доньки, зяті, просять: — Пу-
стіть тату — а той до них з топорищем: —
Гайда з хати! — Геть поутікали і двері засунув.

— Та як тепер випровадить ся на зиму,
до кого? — питають скрізь віконце. До хати
боять ся йти, бо думають, що старий збоже-
волів і рубне сокирою.

Мені нічо до сего. Так або сьак, або жити
або гнити. Мені досить того, досить натерпів ся.
Я ціле літо гарував в голоді, а він по під пі-
длогу дібрав ся, і мене з сином здурив, що щурі
ходять. Чи щурі ходили — гааа? Нехай же здає
ся ему, що то его рука є щуром, а я з нею
справлю ся.

Так мовив Дмитро Комар, поправляє скуп-
ки, а далі й горючою скупкою припик злодійску
руку і знов за стіною неописані крики.

Біда не гаразд!... Хотять жиди йти до
хати, але старий з сокирою на дверех, мо-
лодий Сень з якимсь серпом у віконци — ніяк
не приступиш.

Може яких дві години тягло ся тото диво,
люде толочили сніг по-під вікна, жиди вайкотіли,
а старий Дмитро уже так був подужав, що став
ревіти, як медвідь, аж все в хаті дрожало.

— Куме Дмитре, пустіть до хати, щось
вам скажу! — колядував війт з надвору.

— Говоріть і так, я ще не глухий — мовив
Дмитро.

— Пустіть Йоськову руку, він уже геть вибрав ся, все на двох санках, цілий маєток, Срулько забирає єго до себе.

— Я вам не вірю! Пришліть до мене ось писарового вітця, Михайла Пачку. Як він повість, що жиди забрали з моєї хати клобухи, тогді пушу.

Прийшов мій тато.

Що робите, татусю? — каже. — Люде вчинили, що ви вмираєте, а тимчасом Йосько гине. Уже тільки дрібку дихає, так охрип з крику.

— Нехай хрипне, нехай заситить єго так, як недавно мене, то не буде красти бульби — мовив Дмитро. — От бачив твій хлопець, чи хочу мовити, наш писар, яку я мав муку. Дві пявки коло язика, бігме дві пявки і тото бачиш мені помогло. Та ще Бог зіслав твого хлопчину, чи хочу мовити, писаря, та побачив того злодїйща. Йой Господи! Наче небо отворило ся мені, що маю в руках тоту пявку.

— Та пустіть єго вже, жиди випровадили ся вже з хати.

Таааак? Будь же ти Сеню тут, не пусти нікого, а ми підемо всі три до моєї хати.

Приставив старий драбину в своїх сїнбох, ми всі три вилізли на під, потому через стріп на другий під і так до сїней. Він перший з сокирою геть всіх вигнав і замкнув сїни. Входимо до хати... Всеюди чисто, як замів. Тільки Йосько Гунд блідий як смерть, в кафтані з цидесами лежить на землі, стогне.

— Відв'язуй там Сеню, пускай нехрещеного — гукав Дмитро.

За хвилию Йосько Гунд був вільний. Дмитро відсунув вікно.

— Далі — каже. — Лізь туди котюго, бо ти готов ще назад влізти, як тебе дверми пущу.

Хотів ще добре пхнути его в сніг, але з двору не допустили. Наставило ся може яких з пятьдесять рук, другі жиди вхопили Йоська Гунда на воздухах, і мов чудотворного рабіна понесли на сані, позавивали в подушки і повезли до Срулька.

— Сеню! — кричав старий Дмитро до сина крізь діру. — Ходи сюди, але такой туди, куди ми лізли: подом крізь стріп. Не відмикай дверей, щоби знов щурі із-за горяча сюди не заблудили. А возьми бакун з поливаниці в сіньох, та собі хоч запикаємо.

Прийшов Сень, позашікали собі при скипках люльки, а я на печи гриз терпкі сушениці, та так сердечно гриз, що аж заснув над ними.

Рано відніс мене Сень на плечех до дому, а тато вернули десь аж коло полудня... Оба зі старим дрібку забавили ся.

Нині живуть ще і молодий і старий. Коли стрічу ся, згадують про се завіщанє. А яке там господарство! Дві стодоли, стоги, обороги, пасіка!

МОЯ ПЕРША ЇЗДА СИЛОЮ ПАРИ.

I.

Народ вертав з богомілья, спішив на перегін до дому. Роїв ся польними стежками, битими шляхами. Люде плили тай плили як білі птиці з вирею, ні кінця не було їм видно, ні початку.

Богомольці з нашого села Дрімайлова під проводом легонького Яця Серденьки утікли ще досьвіта. Як ночували під сливками у костельного Мацяя, так рано по них і місце застигло. Нас обох — мене й дідуня — лишили на подї з якимись нетверезими неприличниками з-під Комарна, з котрих один цілісеньку ніч не давав побожним невістам заснути, виправляв таку галабурду, аж кусень стелі завалив ся і одна молодиця упала до комори в бочку з огірками.

Ми оба — я і дідуньо — остались поміж чужими, як сирітки в лісі, самі вертали в двійку і все оглядали ся назад, чи видно ще баню бляшану на церкві, чи вже далеко уйшли від чудотворного місця.

Дідуньо легеньким кроком, з вагом, ступав і все щось гуторив. То молитви відмовляв по

дорозі, то сьпівав з-тиха „Всеїтої“, то подивляв красні полукіпки, царину на пни, стерні, косовицю і мені толкував :

— То женці, то!... Руки би їм сьвятили ся... Геть по-при землю з пашею вижали... Гідний газда, нема що казати — до кблоска визбирав! Господь его не покарав за дар божий, хлібець насущий... А ся косовиця!... Фі, фі, фі!... Не жаль і поглядіти... на цілім лузі не заметиш „жидівської борода...“ як виголено!... А перекуси в коліно... Так потягнути косою, то але!... А там бач, бач! — яке красне имінечко? То майно, то хлібець, то потіха!...

Так ідучи, задержувались ми при каплицях, хрестах, іконах, виставлених при дорозі разом з пушкою, щоби було де метати офіровщину. Ми уклякали в таких місцях, змовили молитву, дідуньо кинув дудку-дві до скарбони або на тарелець, покритий червоною товальною і питавав задріманого сторожа :

— Свату! чи йшла туди така а така кумпанія з Яцем Серденькою і з образом чудотворця Николая?

— Ішла, йшла?... Ще догоните, лиш прискоріть! — відповідав сторож. — „В Тройци Бог Отець“ сьпівали...

— То они, певно они!... Не далеко впарили... Прискорити... гм, гм... по що прискорити, коли ми й так їх догонимо? Ходімо сину?... Диви но, диви... Не наш то бучистий іде з чередою? сюди заблудив? Ей ні! Наш не мав одного рога. А точнісенько такий самий.

Іде дідуньо, гуторить на переді і собі сам відповідає таким голосом, немов їх дійсно два зійшло ся. Я дрібку із заду споглядаю на бе-

сажку, жду хвилі, коли отворить ся і я буду міг оглядати всі чуда, які в ній містилися.

Дідуньо накупив чимало хорошеньких го-стинців на відпустовім базарчику, памятав о кождім дома і кождому ніс щось на памятку. Для лошака річняка дзвіночок, для коси і рі-зака два „трембовецкі“ камені, для Февроньки й Федька дві „спинки з ляльками“; дальше мамуни червоний пояс і хрестик, бабуні чорну обручку від гістцю, обтерту до риз чудотворної ікони, і дротарский чепчик; татови люльку з предивецкою накривкою і бляшаним цибухом. До церкви купив образ Пречистої Діви болесної, котрий мав висіти в „бабінци“ разом з він-чиком покійної Марусі...

— Варівно, сину, варівно, бо каміне твердше від нашого грішного тіла! — упо-минав мене дідуньо за кождим разом, кілько я пошпортнув ся і добре затяв босою ногою о кремень.

Та де мені було й варувати ся? В моїй дитинячій уяві раз-у-раз стояв образ Пречистої Діви схований в бесажці. Серце Пречистої Діви прошите сімома мечами, з очей так живісінько спадали слези на мертву плоть Спасителя, об-відка гарна з зубчастого золотого паперу, рі-зноцьвітні кривульки і мережки окружали сей сумний вид, що проймав мою дитинячу душу.

Та я не знаю, чому я пригадав собі нашу новісіньку хатину — ту смиренську хатину — як поставили її перед роком, і на сю хвилю, як мати держала на колінах мертву Марусю, цілувала її чорні кучері і, прощаючись з нею, ронила тихі слези на її студене личко... „До побаченя моя зазулько щєбітко! — шептала

мама з-тиха затискаючи уста, — до побачення там у... Бога!...”

Серед того задуманя, я знов сильно пошпортував ся о камінь, аж засичав з болю...

— Болять ноги сину? — спитав дідуньо.

— Не тільки болять, але й кров тече. Ноготь зщехолив з великого пальця, а п'яту пригородив на скло там при тій коршмі, де в кропиві сварив ся в'їт сам з собою...

— Не треба-ж бути цікавим! Яке тобі діло уже від тепер з п'яними начальниками і громадськими князями? Хотів бачити дурницю, тай маєш! Тільки де собаки гризуть ся, а п'яні сварять ся, утікай, не диви ся!...

— Але-ж мене ноги болять, не очі.

— Очі всего пильнують, а найпаче ніг...

Я став пхинькати, обіцювати дідусеві, що впаду на дорозі і дальше не піду й кроком, то він зачав мене гладити, тихомирити й потішати різними обіцянками.

— Потерпи ще дрібку — говорив. — Тільки той кусник до Хирова, а там будемо могли й хо-даки повзувати. Наш обіт скінчить ся — нехай буде Богу невимівно, — так ми можемо собі і поїхати — знавш чим? колією!... Треба спробувати... Господь знає, чи мене старого туди другий раз ноги понесуть, провеземо ся.

— Ах, я вже й коровами їхав би, щоби тільки раз вже сидіти на возі...

— Цить хлопче, не кажи так, бо не годить ся! Наш коваль нехай собі возить здоров снопи коровами, а ми поженемо вітром. Повідають, що з Хирова до Кренберку колія їде всего три години. Як ім'їне піде з полудня на пашу, ми вже будемо дома, а наші десь аж змерком прилізуть... Хі, хі, хі, тож то буде втіха!

І дідуньо сьміяв ся сердечно з того, що випередимо наших дрімайлівських богомольців, котрі лишили нас з чужими, нетверезими неприличниками на поді у костельного Мацяя.

II.

Підійшли ми до залізничного двірця, глядимо через пліт — диво! Суває ся великанський котлище то в зад, то в перед, посвистує, постогнує, парою що хвиля жбухає, вози десь таки наче самі від себе чіпають ся сего залізного потвора з огнем і димом... Господи! забув я о болю ніг, забув о спразі, яка мене безнастанно палила цілу дорогу... Дивлю ся, не надивлюсь тій гаспедській видумці і не маю ніякого страху перед нею... А чудні річи розказував мені о ній писар Ганкевич, а ще чуднійші парубок Федько, і я нераз в душі представляв собі такого чорнія як сей, що стояв при кітлі, щирив до мене білі зуби, пускав бичними руррами горячу пару, сичав, гороїжив ся... Я его не бояв ся! Впрочім я мав на шиї сьвячений хрестик і в бесажці була Пречиста Діва болесна...

Стоїмо, глядимо, аж ту й люде пустили ся до двірця — ідуть, їдуть возами, бричками, повозами, а жиди з клунками, бетами, пудлами всюди пхають ся перші, всюди передом, самому генералови не вступають ся... Ідемо й ми, а поперед нас якась жидівчище тільки насиляла на себе торбин, клунків, кошків, мало не надсадить ся, і не видати її з-під сего краму... як купяк сьмітнику суне ся землею, суне... Як же прийшло ся йти в двері, всадила ся боком. Тельбухи сперли ся в одвірки, она на порозі ні в зад, ні в перед не ворухне ся.

Пхнув дідуньо жидівку до середини і сам зі мною входить, крисаню з голови — і низьким поклоном привитав усіх наче правовірних у церкві.

Зареготали ся багрії, обступили нас, обертають нами як Гаманами, хапають пальцями за дідуневі космики на голові, допитують ся, де так хорошенько голови під чуб голять, чи не на Кальварії?

Дідуньо ще по старосьвітски бритвав голову геть аж під причолок, а жидки взяли собі се на ум і сьміють ся й щипають... Я держу капелюшину в руці і сам не знаю, котрому з них шпурнути в очи, а з люти мало неспалю ся...

На наше щастє находив ся сьвященик — старенький, худий як скипочка, а рухливий, здає ся, кожда кісточка в нїм рушаєть. Як нині бачу его дитинне, гладоньке лице, его пронизливі очи, котрі з під сивих бров сьвітили як два яркі углики, і всюди глипали, все бачили, нічо не пропустили мимо.

Старчик замітивши нас, принюхав табачки з рогової табакирки, приступив до нас і повідає :

— Жидки, жидки! Не посьмівайте ся ви з старого голови, бо то не ваша рівня! Ліпше глядіть на себе!... Бачите от сего, і того, і сего, обголив голову, тільки пейси, і ще які пейси! — і яв показувати пальцем на кожного гусита, що мав голову обголену як коліно, а пейси як ладінки... Ба й на жидівки став показувати, що поголені...

Розскочили ся жиди кепкарі в миг ока, помаркотніли, стали поміж собою шваркотіти.

Я сьвящеників бояв ся, звичайно як сільський дїтвак, але до сего я сам підійшов і поцілував руку, хоч дідуньо і не упімнув мене.

Почастував старенький дідуня табачкою, розпитав, де їдемо, все нам роз-яснив, най-меншу дрібку.

— Підете до сего віконця і купите собі білети, за себе і за малого заплатите до двох реньських. Гроші приготуйте собі і при касі не розперезуйте череса такого, як ваш, ще шести-пряжковий, бо то не ладно... Жидки взяли би вас знов на кліни...

І говорить сьвященик і покліцує повіками, носить бровами, а до мене все усьміхає ся, аж мені любо, приємно.

— То ваш хлопчик? — спитав дідуня за мене.

— Мій унука... Ще маю вісім дома, але тамті від доньок, а сей від сина.

— Добре, добре! до школи єго дайте, до школи, нехай учить ся...

Розпрощав ся панотець, пішов дальше поміж люде, знов знайшов якусь старушку, що не стало їй гроша на колію, знов нове діло...

Дідуньо поглядав за дрібними грішми, та дійсно не стало. Таки треба було розперізувати черес і виймати гроші.

Тимчасом при касі в однім куті все збило ся в купу, в один великанський околіт чорних китиць, гойдає ся на боки, а дідунем в білій опанчи все попихають то д-віконцеви, то знов у зад... Він послідний дістав білети, навіть не мав часу звичаєм свої вічливости уклонити ся касірови, бо колійник задзвонив по раз другий і по всіх купах заворушило ся, кожде стало хапати за свої манатки, пхати ся ід-дверем.

Хотів же дідуньо поглядати ще раз того старенького панотця — та де там!... Хопила

нас з собою навальниця народу і ми на силу вилетіли з сіней на перон.

III.

І знов нове чудо-диво! Цілий ряд хижин з перилами, мов ціле село поставив на колесах, та й ще яке село! Двері, вікна в кожній хаті, і в домі Божім не красші, а люденькове до них лізуть, як до своїх хат, підсаджують ся, відчиняють, замикають, пращають ся... А ми все: прийдемо ту... кондуктор каже: „назад!“ — прийдемо ту... жида кричать: „в зад!“ — прийдемо ту... якийсь грубий пан з панею кричить „назад!“

А все лихо вам! в зад, тай в зад! Та доки-ж того буде?

Йдемо, ідемо, аж дібрали ся в другий кінець д-волам.

Гей-га!... Як стане дідуньо подивляти круторогі, глядіти за бучистим... ще й мені велить уважати молодим оком... як стане жадувати бідного товару!... А волиці немов розуміють, таке зворичать, цілий сьвіт заглушили...

— Гей чоловіче! а вступиш ся ти з хлопцем від возів, бо зараз з місця рушать! — крикнув робітник з огородця, махаючи лопатою.

— Та ми також ідемо! — гукнув дідуньо.

— Вже за пізно. Мусите ждати аж до завтра до такого часу. Тепер уже не добігнете в тамтой кінець д-возам...

— Що то значить: не добігну?... Та от і віз порожний, можна й ціле перило жита зложити... Хапай ся, сину!... Підсадив мене дідуньо на порожний віз „шутрівку“, потім бесажку, потім сам виліз, а хлоп в огородці

сьміє ся, тай сьміє, аж присів на землю, а все : — Ой-ой-ой, ой-ой-ой! А бодай же тебе, бойку, опанувало з твоїм розумом...

— Не бовтай, чоловіче, не бовтай! Ти ще не знавш бойка, коли тя так на сьміх зібрало! — став дідуньо кричати, хотів сьміховальцєви з рискалем добре досадити словами, та не було часу, колія рушила з місця.

— Поганий чоловік! — тягнув старий дальше, даючи словам волю і оглядаючи віз в середині. — Кажє мені до завтра, до такого часу ждати... Порадив би тя, не бій ся!... тільки спусти ся на нього... Дури, небоже таких, як ти сам.. Що вже лопатою штуркає в пань скім городі болото, — то й другому: бойку!... Ніби то він щось ліпшого!... Далі готов повісити на груди яке кватиркове фляцатко з мазєю, за ухо заложити перо і поїхати на село за комісаря!... льфу! тьфу! лукавий, недобрий враже!

Виговорив ся дідуньо, закурив люльку, і ми собі в двійку, під одним кутом розгостили ся... Подивляємо „машталярню“, а ту і стайня з подільськими воликами і вози з верховиньськими ялицями, всїяке господарство везє ся...

Їдемо, їдемо, ніхто нас і не спитас: що робимо? Все а все ми оглянули, освоїли ся з тим навідженим тарахкотанєм і зачинаємо тішити ся, як то наші здивують ся, що так скоро до дому вернемо, а наших по заду лишили...

Дідуньо замітив, що в тім возі мусїло бути якесь вуглє, бо льняний кафтан геть замастив... І знов став гуторити, що на возі порядного господаря щось такого не лучилось би, та ще як вертає ся з відпусту... Уже за той зачернений кафтан стїлько навигадував тому возови, аж

навпослід здрімав ся, люлька з зубів вилетіла, захрапів на добре.

Я все глядів на бесажку, все бачив ікону Божої матери, не міг нігде очей відвернути від него... Дивлю ся, дивлю, аж нараз — мені видало ся, немов-то з вінця сеї позолітки вийшла чудесна цариця сьвіта, велеліпна стать, а ясність від неї бе на цілий сьвіт... Дивлюсь на її лице, нема сего горя, яким окриває ся лице смертного чоловіка... то не було лице людске, але божеске, о яким розказувала мені бабуня, і що оно вказує ся людям часом, коли „небо отворює ся!... Я закрив очі перед ясністю і став просити :

— Матінко Божа! Скажи моїй сестрі Маруси, що мені дуже а дуже скучно за нею... Ми побудували нову хату, мешкаємо окремо, не у стрика. Дідуньо гризе ся тим, що два брати не можуть погодити ся, а їх пять жонатих колись містило ся разом... Так дідуньо говорить часто і татови і стрикови, і мовить : „встидайте ся!“ Колись ту була за Марусину душу служба Божа і комашня... нанашко дяк написав на стіні великий хрест, а я також написав менший хрест, але не сьвічею, лиш вуглем за комином... Я подивив ся на свій хрест — він був точнісінько подібний до нанашкового — і я тогди заплакав за Марусею... Мене не було кому похвалити, а она все мене так хвалила!... Я був сам, сам один в куті за комином...

І я почав хлипати.

IV.

Прокидаюсь!... і — покаяє на повперек сьвіта! — я і дідуньо на возі сидимо ще не

прикоридмані, довкола нас колійові пани, служба... ми заїхали з Хирова до — Ярославля!...

Дивлюся, дідуньо зачорнений, як наш Дамян, що в лісі палить ковалям вуглє... Що таке з нами стало ся? Що они хотять робити? Думаю, і не можу ніяким сьвітом розібрати.

Дідуньо з початку змішав ся, виймив білєти, показує, а ті дивлять ся і в сьміх... Як же старий зміркував, що ми не на Кренберку, закричав наслід, аж в магазинах залунало.

— Як то, панове, має бути?... Чи-ж я на то заплатив півтретя рєньского, щоби ви мене везли по-за майгороди?... Ба, та не сьмійте ся, бо ту нема сьміху!... Нїворотом возити когось за єго гроші, від єго дому, то не ладно й не годить ся!... Щоби мені зробив таку дурницю який сват, я би знав, що з ним зробити... Таж міркуйте, панове, самі ученими головами, що мені ще розум не відоймило, щоби до Америки телепав ся!...

Комедия, дійсна комедия!... Тільки назбігало ся люда, жиденят різного віка й пола, що й компанія комунальних поліцаїв не розігнала би. Одні сьміють ся, другі зов ганять їх, а самі також посьміхають ся.

— Чоловіче! кару мусите заплатити! — каже начальник до дідуня. — Ви не сіли на той поїзд, де повинні були сідати, і навіть не до такого воза, де треба. То віз на вуглє, не на людей...

— То ще гірше, що я за свої гроші не в своїм праві! — каже дідуньо. — Така мені справедливість! — Кондуктор каже „в зад ідолам“, а ту от що піють!

— То-ж то й зле, що потягнуло сидіти з волами... Люде все були би вас збудили і спрямували на просту дорогу...

Подумав дїдуньо, розважив, випитав ся о все докладно, пізнав мабуть нашу вину, бо замовк. Взяв нас начальник до канцелярії, дає нам білети за дармо і повідає, що поїдемо на Крансберок, але аж о півночи.

— Дякую, паноньку! ніколи в світі не поїду! — сказав дїдуньо піднесеним голосом. — І золоті гори давайте мені, другий раз на тоту ганьбу не полїзу. Ще й о півночи їхати?... Тьфу! не хочу!

Опустив дїдуньо розсерджений зелїзничий дворець, ми пішли до дому і вернули з відпусту по всіх людях на другий день вечером разом з кривою Паранькою.

Мама й бабуня вже й плакали за нами, бо вчинили, що нас мали задушити в костелі в Пацлаві. То була радість, Господи!

Зарікав ся дїдуньо їхати зелїзницею, але таки не додержав свого заріканя. Коли єго внук „від сина“ пішов до школи до Львова, щось наїздив ся — як сам казав — своєму світови „силою пари“ та вже ніколи не лучила ся єму така пригода.

— Знавш, чому нас тогди спіткала така огида, як ми перший раз їхали колїєю? — питав мене раз, вертаючи зі мною зі Львова, з народного віча.

— Бо ми єли на иньший поїзд, — кажу.

— Ні сину, не тото... Тямиш слова начальника? Ми тогди їхали з волами. Коли би були держали ся людей, був би все хтось знайшов ся і нас поучив, а так ми залізли в вуглярку... Так то все буває з чоловіком, коли сидить за комином і не хоче виставити носа на сьвіт Божий...

Я признав старому правду.

В ЗИМІВЦІ.

Шльойма і Шмуль приїхали з — Відня! Не стало дрібних на жите в столиці, не було об чім дохрвати ся до грамоти рішаючої о їх практичім житю... Четвертий рік, як опустили невдячну Галичину і її неотесаних „гоїв“, пішли в широкий сьвіт добувати щастя о власних силах.

Вернути до Bärenland-у зневолила обох материяльна нужда, а не туга за родинною стріхою, не любов материньского серця, — а руска мамка „гоїха“, хоч жие, ніколи не прийде на гадку колишним сисакам, хоч-би навіть в твердім спокійнім сні.

Рух у місточку великий. Рух, наче Англіїці приїхали з нечисленними мільонами купувати Галичину... рух наче зелений Бескид бухнув тисячними фонтанами ропи і земного воску... Радість, утіха. Шльойма і Шмуль, яко одпорочні охотники, зложили офіцирский іспит, і в уніформі, при шабли з золотим портепé потягли на осідланих шкапах із залізничого двірця до дому. Страх! що за галас, тиск був по улицах, трудно оповісти. Раз тільки я бачив перед тим подібне збіговище, як якісь вандрівні Бол-

гари провадили туди двох вилінених медведів... Вітці, свояки вийшли на стрічу в сьвяточнім строю, з великої радости аж росли, затирали руки, мовлячи :

— То наша слава! наша будуча гордість! наші Бльохи коломийські! то... У них тепер нівроку такий розум „файн“! Они собі в душі такі жиди а-а-а!... Слухайте Іван, Проць, Стефан, Василь, Кирило! Дивіть на наших синів! Они вже повинні „генераль“ бути... а знаєте чому то так, шо они не „генераль“? Бо їм казали вихрестити ся, а они не хотіли...

Шльойма і Шмульть були дійсно талановитими молодцями: вже яко ученики — ицкої гімназії з пятої класи писали кореспонденції до одного віденьского дневника, а що-ж уже тепер! Приїхавши, розглянулись по тім смиреннім ковчезі свого уродження, на нїдрі матери природи стали удушевляти ся її творами, особливо самородними дукарями. Написали в спілку „Оду до ізраїльскої чесноти“ і запросили всіх славетних горожан з жінками і „ненаглядними цвїтками“ то є доньками на забаву до ліса в Мразницькім потоці. Запросини уложили стихами. Всі важнійші артикули поживи, як: „дві бочки пива“, „яйця на твердо“, „варений горох і біб“, „риба заправлена на рїтуальний спосіб і т. и., були відмічені на тім поетичнім творі більшими, круглійшими і чорнійшими буквами. Се був знак, що там не буде нічогісенько „трефного“. Самі аранжери ходили по домах, збирали добровільні датки, а одновірці з сусїдного місточка причиняли ся значними лептами, заявили щирість на ділі — кождий купував і по кілька білєтів, думаючи: От слава нашого роду! Ра-

туймо кілька можна, они нам колись відвдять за се в соймі, в радї державній.

Забава в лісі удала ся дуже добре. „Директор“ Б., колишний учительський практикант зі школи Чацкого у Львові, мав до зібраних гостей вступне слово о красній задачі, яку собі поставило товариство Alliance Israélite, розширюючи просвіту поміж своїх братів в Галичині, згадав і о бароні Гіршу яко великім добродію Ізраїльського народа. Бесїдникови пішов добре початок, і кінець звучав в ухах принятно, тож всі не щадили єму оплесків і віватів за високо-патріотичну промову.

По нїм виступив Шльойма. В предовгій орації підніс красні прикмети нафтяних дукарів, їх неоцінені добродійства, якими ущасливили окрестні повіти з мешканцями, край, ба й цілу державу, — і на добре поведжене купецких інтересів, випив гальбу окоцімского. Стоячи на випорожненій бочілці, підніс склянку над головою і кликнув: Hoch! hoch! hoch! Слухачі і доокрестні скали кількакратно повторили оклик...

Маломовний Шмуль, задумчивий з високопарними думками, на немале зчудованє зібраних, також перший раз виступив з промовою. Поважно собі, з резонем, найперше доказав, як сей безсмертний нарід Ізраїля образував всю ветху людєкїсть і він один був і є репрезентантом єдиного правдивого Єгови. Побіч Мойсея, Давида, Соломона, побіч ветхих патріархів, пророків Шмуль поставив Мендельзона, Лесінга, Сафіра і других. Сю першу свою публичну, краснорічиву промову Шмуль закінчив власним стихом, уложеним в честь обожаної ним Сари яко цариці того вечера.

Стих зачинав ся словами :

O Seraphinchen, Brillant melnes Lebens,
Dich zu vergessen suche ich vergebens...

То була раз забава!... Всі гості аж надто були одушевлені Шмулем, а перші два оратори взяли єго на коркоші і несли геть-геть, далеко в ліщину, куди вже не доходило сьвітло різнобарвних лямпів... Один тільки професор д-р. Г., котрий случайно зблукавши вечірною порою з дороги, попав ся на забаву, дуже чомусь похитував головою... видко, єго невдоволити колишні єго ученики, котрих він, совісний ментор, начиняв літ вісім, одушевляв ся незвичайним їх талантом... Але-ж Господи! де можна всім догодити? А впрочім по що було професорови д-ру Г. змерком мандрувати по лісах?...

Над раном стало спокійно в поточині в лісі, та за те в самім місточку вертаючі виправляли страшні крики. — Кождий уявляв собі, що є борцем з під єрихонських мурів і кричав на перемену то „віват“, то „гурхра!“ . На нещастє мури „гоїв“ не повалили ся, бо не було ніяких.

Щось в тиждень по сій забаві, дали Шльойма і Шмуль аматорске представленє; відтак вокально-декляматорский вечер, і щоби — як на теперішні часи — заглаїти польску напасть, запросили одного товариша зі Львова, і сей віддеклямував з Мицкевичевого „Пана Тадеуша“ один епізод, котрий на програмівій карті виписано гарним письмом: „Янкель, цимбаліста польскі“. Того вечера аранжери позволили собі запровадити примус на купованє карт вступу. Дукарі, нафтяні продуценти взяли кілька сот білетів, роздали поміж своїх дозорців над робітниками, дозорці мусїли дати по риньському

а відтягнули собі на робітниках... Так був і вовк ситий і коза ціла, а за деклямацію заплатила мужицка шкіра.

Почисливши чистий дохід з трьох вечерів, Шльойма і Шмуль сховали в кишеню кожний по двіста вісімдесят срібних. Тільки-ж на великий сум обох, сеся сума була за мала на цілий рік до Відня. Треба було глядати ще більших засобів. Пігнали оба до другого гірського місточка, устроїли знов концерт і деклямації, але не пощастило ся. Сруль і Абрум, „обмани“ філії товариства Alliance Israélite були тільки асесорами громадского уряду, а бурмістр сентиментальний їой, сказив са чи що... не хотів пристати на їх предложень, щоби з білетами вислати поліцаїв, і хто не купить, загрозити гривною або арештом... Туть голова знать не піймала автономічної донеслости... Пек би ему з єго розумом!

Але за сиротою Бог з калитою, а за жидом все, що гріш несе. Шльойма і Шмуль порадили собі сим разом і без бурмістрової інтервенції. Всемогущий і істинний Єгова наділив їх з обильним щастєм — „маткою“, не нафтяного але золотодайного: Шльойма заручив ся з Ласю-Блеонорою, дочкою властителя кількох сел і многих нафтяних фабрик, а Шмуль з своєю еусідкою Сарою-Серафіною, котрої красу, та ніжні чувства дівочі так гарно змалював в стишку: *O Seraphinchen, Brillant meines Lebens...* Оба стали ся обручниками дівиць-одиначок, наслідниць кількох мільонів...

Такого рентового капіталу они не думали посісти так скоро, хоч кожний цїнив свою особисту вартість більше-менше на круглих двіста тисяч, особливо вроджену проворність і прак-

тичний розум. Одно лиш було їм не до шміти: Як Лая Елеонора, так і Сара-Серафіна не визначались ні головою, ні красою. Були собі сердечно бридкі, а навіть були упосліджені в тім, чим Господь Бог наділив в малими виїмками всіх, а красну половину особливо: обоїм при виголошуваню зубових согласних і того незносного „ррр“, не доставало мовних орудий. Але — як то кажуть — хто має пасіку, той має мід. Хто має бридку жінку, має красні гроші — казали собі Шльойма і Шмуль, тай помандрували у гори, яко туристи дрібку розірватись, пошпіти по верховиньським сьвітї. Ануж знайдуть дещо інтратного для своїх будущих тестів... відкриють жерела нафти, спровадять гурт торговців з Відня, Берліна, Лондона; зроблять „гешефт“, стануть повномочниками заграничних капіталістів і будуть доїти дві корови до одного скіпця: і невіжу хлопа і віруючого в людску чесноту Шваба.

Відрада, що за гроші можна дістати все, а ненаглядної краси також, супровела наших героїв глибоко в верховиньський сьвіт, поки не опинились на тисяч кілька сот метрів високім хребті Бескида, а зір їх почав блудити по незмірених просторах зелених борів. В тих дівичих лісах добачили они міліони золотої ренти, — сотки акційних товариств... Їх серце не затьохало на вид неботичних верхів, красніючих вічною молодістю, на голос шумячих лісів і потоків, — они з холодною кровю стали числити зиск і страту.

-- Шмульку! — мовив Шльойма — диви, якими капіталами тут вітри грають! Шкода, велика шкода! Що зробиш, як то все буде твоє?

— Переміняю на одну великаньску каме-

ницю у Відни, і то десь близько коло свого тестя...
А ти?...

— Непрактично, справді непрактично... На м'ю гадку, найліпше акційне товариство, якийсь банк заставничий... зібрати гроші, зібрати і... То ще найліпше оплачуєсь на теперішні часи. Подумай, наші батьки...

— Говоримо, якби єї полонини, єї ліся були дійстно наші...

— Дуже легко можуть бути! По сій стороні граф К. ледво дише, по тій камера... У Відни через наших аліянсових дасть ся все зробити...

Розмовляють філзофи повторяють математику, тільки не тоту з довгими предовгими выводами, з різнородними правилами і формулками, але тоту, що колись „меламід“ та „бельфер“ в темній душній хатчині вражували їм в пам'ять болючими „зецами“... Опісля наші герої з обох нераз кпили. Небораки „меламід“ і „бельфер“! Самі так мало знали, після гоєвих понять були так ограничені, а прецінь то, чого они навчили, вже багато-багато разів придало ся в житю їх учєникам, і ще нераз придасть ся... От і тепер — у Відни дало-б ся все перемінити на добрий гріш, — тільки достава, достава!... Ко-би так можна до сего ужити руского хлопа, то зробило би ся за одну горівку... Практичність, передовсім практичність, а все проче марниця!

II.

Іде Марійка Василя Готура з Гошева, спішить ся. Вертає до дому верхами, полонинами,

сама одна, нічого не боїть ся. Сповідала ся на божім місці, відправляла покуту і все віддала опіці Пречистої Діви. Сонце з полудня, що хвиля криє ся за баранці, вітер холодить, мило віддихати цілою грудю таким воздухом... Ще одну малу мильку хребтом перебігне і побачить свою полонину, а на ній може ще кого... Богато-богато має она сказати свому Миколі... Він виновник многих її гадок, за котрі... ех!... Она єму колись розкаже, як мусіла соромити ся перед чудотворною іконою Пречистої... Їй прощено сим разом, она обіцяла поправитись і Миколу на зимівці оминати — хиба аж з ним повинчає ся... Хоч і який він собі хороший, моторний, так нічо з того... Она також знає, Господи прости, за ніс водити...

Стала Марійка на хвильку, сіла при жерелі, спочиває, аж тут ненадіно — гульк! Шльойма і Шмуль десь немов з озера „лихі“ повилазили.

Змішала ся дівчина, вже й пити не хоче, взяла бесажку, хоче йти, — ба та паничі здержують, просять, втискають в руки паньску скляночку.

— Маю свою — каже Марійка, і показала дерев'яний, штучно вироблений кубличок.

Богато він коштує? Може заміняєш ся? — спитав Шльойма.

— Для мене коштує багато — не продаю, ні міняю.

Красна дівчина — думають паничі. — В столиці світа не бачили красшої! Служниця з неї, покоївка, а мамка яка здорова... кров та молоко... Залицяють ся до несміливої, соромливої людини, різними способами завертають їй голову.

Пустила ся дівчина в дорогу — причепа за нею... Шльойма відси, Шмуль відти, взяли дівчину в два огні. Ні наперед не пустять, ні назад, тільки поміж собою ведуть, підшептують на ухо, питають: з чого сповідала ся? чи великі гріхи в Гошові полишила? чи тяжку покуту дістала? — Геть небогу онесьмілили своїми жартами... Богато знали, в однім тільки промахнули ся... її суджений не називав ся Іван, тільки Микола.

Пізнала ся Марійка троха з причепами, а все ще не може провирити, з якого гнізда птиці. Она вже два рази взяла пана комісаря з староства за жида, а Шмулька з К., що торгує маржиною, за пана старосту. А паничі Шльойма і Шмуль так добре уміють приговорувати до серця мужицкої дитини, що з приязністю слухає ся... І не диво! Прецінь руска мамка втаємничила їх в усі поговірки, забобони, навіть научила молитов, яких ще уміла.

Майже бігцем гонять паничі за дівчиною.

— Звільніть пани в ході! Ви собі можете з вагом, поволеньки, а я спішу ся.

— Нічо, нічо, ми також любимо йти скоро, — каже Шльойма. — Хяба ти нас може боїш ся?

— Та кого ту бояти ся? Вовка, медведя, дика, я не бою ся!

— Ти, видно, відважна, могла би нас оборонити.

— Ой чому ні? .. От зараз... Стережіть ся, а ні, то вкусить! От на стежці вигріває ся сороката! а яка довга-довга!...

— Ай вай!

Гадина засичала, шморгнула стрілою в корчі, зашелестіла сухим листем... Марійка сер- дечно розсміяла ся.

— Годі сьміятись, — заговорив поважно задумчивий Шмуль. — Она може вкусити, так зараз смерть...

— Та мені сьмішно зробило ся, що ви оба разом крикнули „ай-вай!“ як жиди...

Замовкли лицарі. Чувство боязни, виражене словом зраджуючим мимовольно расу, ввело їх в помішанє. В иньшій разі, они були би заявили се з гордостю, але тут практичність веліла їм підшити ся в великих панів, от так в баронів або графів...

Марійці випала з - за пазухи товалня. Шльойма поспішив ся, підняв скоренько, став наново жартувати і знова вступила в обох давна сваволя і веселість. То один, то другий садили ся на переміну з жартами.

Вечером прийшла Марійка на свою полонину до зимівки. Хата, дві стодолі, стайня, кілька оборогів з сіном, два стіжки збіжа — то була загорода Василя Гутара в версі. На подвірю не було живої душі. Отець Марійки муєв пійти в село заглянути до хижи і до господарства, парубки з маржиною бавили по сусідних верхах... Вітер заносив хвилями д-хаті голос тримбіти, гавканє псів. Аж тут Марійка стала мов не тота сама. Сьміла, говірлива, почала паничів визивати на слово.

Увійшли до комнати. Сьвічка на столі... молоко, сир, масло, хліб... Марійка приняла чим хата богата.

Шльойма і Шмуль розглянули ся, розпитали о всім, — за малий часок були вже як

у себе дома. Від разу поміркували, що се таке зимівка, і зараз порівнали своє практичне життя, з життям верховинського „Гоя“.

— Ми — так міркували собі — думаємо колись, дійшовши до „золотого тельця“, осісти в якій столиці світа, а Галичину мати от за таку зимівку і випасати худобу. „Гой“ в горах мудрий, мудрійший ніж на долах!... Але що то? що?... І він дасть ся запрягти до ярма, і потягне, добре потягне... З кількох таких зимівок, була би красна ферма... а в додатку такі кухарки, мамки, як Марійка. Не дурно ми і пішли в гори...

— Нас тільки трое? — спитав Шльойма.

— Тільки трое, — відповіла Марійка.

— Більше ніхто не прийде?

— Хто-ж ще має прийти? Тато, видко, пішли в село до мами подивити ся на господарство коло хати, братя в другій зимівці, а слуги десь по салашах ночують.

— А ми що будемо робити?

— Треба йти спати. Я вам постелила в столі, можете йти лягати.

Пішли гості до стодоли, але по хвили вертають до хати, не хотять вступити ся.

— Ми боїмо ся — кажуть — в столі... Там з'їдять нас вовки.

— А, пождіть. Я вас не дам проклятим звірюкам... У мене є на то спосіб...

Сказавши се, Марійка метнула ся з хати і — цок! — двері з-надвору на залізний гак...

— Тепер пани, вже не бійтесь! Вовки не добудуть ся!

Пішла до стодоли і огрядивши себе святим знаменем хрестним, солодко заснула.

Шльойма і Шмуль товкли собою по хаті, не могли собі знайти безпечного місця, всюди збирав їх страх. З початку просили Марійку по доброму, потому грозили, та все на дармо! В кінці хотіли вікном лізти, але показало ся за мале. Цілу ніч і на хвильку не освінули. Шмуль два рази зімлів, як якийсь черв упав єму зі стелі за ковнір... Уявив собі, що се укусила єго молода гадюка. Ще й відважного Шльойму заразив страхом... І так в смертельнім страху перекуняли аж до рана... Їм здавало ся, що дівчина замкнула їх до якоїсь печери з шкорпіонами та гадинами.

Рано отворились двері і до кімнати увійшов сам газда Василь Гутар, здоровий, крепкий верховинець, і з медведем поборов би ся. За старим, моторний летінь вніс застріленого орла і кинув на землю.

— Добре вам спало ся, панчі? — спитав старий Василь, значучо усьміхаючись. Та на що ви казали себе позамикати? Ха, ха, ха! Ту у мене близько не добачите ніякого звіра... нема страху! В стодолі вам було би ліпше... Я тепер з села, вибачайте! От якого орябка сплював рано мій сусід!... Перед ним ніякий звірюка тут не вкрив ся.

Нічляжники не знали, що сказати. Они сим разом, були би радо з вітром утікали до дому...

— Може напете ся паничі, сьвіжого молока? — спитала Марійка прийшовши до комнати і ставши коло парубка, котрий через цілий час глядів на обох незнайомих якимсь дуже немирним оком.

Старий Василь закурив люльку і став розпитувати паничів, що чувати в сьвітї, за чим сюди прийшли і де йдуть? А все усьміхав ся під носом. Зрозумїв верховинець, з ким має діло, але гостинність наказувала єму бути привітливим...

— Тоті пани, Миколо, хотять, щоби їх хто випровадив верхами на гостинець, — сказав Василь до парубка, — може ти їх проведеш?

— Я не проваджу нікого, пришлю сюди мого Гната! — сказав Микола і вийшов з Марійкою з хати.

— То ваш син газдо? — спитав Шльойма.

— Ні, то мій будущий зять. Сватає Марійку; Николай Матвіїв зве ся.

Шльойма і Шмуль помітили, що ту ще треба буде багато праці їх батьків, заким отворить ся поле для їх практичного діланя... Уплине багато ще води, заким з тої зимівки вилізе через вузеньке віконце ярмурка, заким потворять ся гуманітарні заведеня під почесною назвою „Izraelicka polska szkoła“.

Многонадійні молодці перекусили і пішли з парубком Гнатом до поблизького села, звідки арендар відвіз їх своєю шкапою в обійми Лаї-Елєонори і Сари-Серафіни.

Аж до свого відїзду до Відня оба лицарі мали що розказувати своїм милим: які то різні пригоди пережили они в горах! Обі дами вже на само плястичне оповіданє героїв з переляку закривали очи, особливо в хвили, коли Шльойма удавав розюшеного медведя, а Шмуль сховавши ся за фотелями, боронив ся відважно першим ліпшим предметом... Все описали, розказали, тільки о однім забули, ні слівцем незга-

дали о Марійці, її батьку Василю та о її судженім Миколі.

* * *

Сего року гостив я кілька днів у свого товариша в Верховині. Раз при обіді побачив я під столом, як песьяко бавило ся шкіряною калиткою. Я звернув увагу домашних, чи може не псує чого потрібного.

— Га га, власне рано я за тим глядав, — відповів товариш, — і хотів тобі показати. То цікавий предмет, з котрим звязана кумедна історійка. Заглянь а усьмієш ся.

Я взяв до рук, дивлю ся: нотатка з обгризеними краями. Отвираю і знаходжу поміж уривками з Гайного, Сафіра і т. и. віршик:

O Serafinchen, Brillant meines Lebens
Dich zu vergebens.

— Де-ж она у тебе взяла ся? Знаєш чия то власність?

— Чому не знаю? Нашого шкільного товариша, поетичного Шмуля, що вго наш професор так підносив під небо.

— З відкиж ти добув сей скарб, за котрим одним разом аж вибубнювали в місті Д.?

— Колись ту Матвіїва жінка прийшла похвалити ся перед моєю матерію своїм трилітнім ватажком і з вго рук я відобрав Шмулеві поетичні твори. Она до того розказала мені свою пригоду, яку вертаючи з Гошева, мала з двома жидками. Они лишили сесю нотатку в зимівці її батька.

Я взяв нотатку з собою до дому.

В Стрию на пероні стрічаю — згадайте кого? Дукаря — Віденчука Шльойму.

— Пане Діамантблум! ви вже вернули з Відня? — питаю.

— Приїхав на зимівку.

Як то?

— А так то: чим зимівка для Бойка в горах, тим для образованого жида Галичина — відповів Шльойма і пішов купувати білет до Львова.

КОГО СЕЇ НЕДІЛІ ВИБЮТЬ?

I.

В самі пекучі жнива староство наказало будувати холерний шпиталь і робити всякі порядки в селі. Хлібороби одні обірники повивозили за село, другі закопали, треті поприкривали старанно збіжжям на оборі. Жінки вимітали, прятали по комнатах, бо жандарми не жартували. І сьвященик в неділю на проповіді оголосив, що зближає ся небезпечність лютої пошести, начеркнув яркими красками вандруючу по Європі холеру, потім на основі сьвятого письма пояснив своїм вірним річ знаменито. Слова любови і вітцівської печальности стали ся здоровим зерном, що не упало на каміне і між терне. Того дня царювала по хатах незвичайна тишина, радниця була замкнена, о судах, комісіях, обідах „онорових“ ніхто не думав. Кождий пожививши ся на полудне спеціальними випеченими і вивареними з сьвятої бульбочки — бодай ся на камени родила! — вкрив ся перед незносною спекою і докучливими мухами в холодний затінок спочити по тяжкім, тиждневім труді. Сонце схилило ся було вже добре з полудня, до кор-

шми йти не збирала нікого охота, наука панотця поділлала спасенно на побожних хліборобів.

Один Гарасим Копитко, проспавши ся солодко від півночи аж до полудня в загаті, наїв ся пирогів зі сметаною, пригладив чуприну, зібрав ся і сунув своїм звичаєм, як що дня, через село до коршми. Свобідне, безжурне жите дозволило єму за пів віку розрости ся в поважну ширінь і прибрати вид великанської поливанниці з двома ногами, накритої з верха макітрою. Ішов просто як новоупечений фрайтер з двома рекрутами на „кірхпараду“, оминаючи по дорозі кождий каміньчик, кожду грудку, щоби не піткнути, не зворушити чого в собі, а при тім роздумував: кому нині Валентий буде ребра рахувати, сли в селі дійсно всі послухають поца і в коршмі не покаже ся ніхто придатний на викулаковане. А у Гарасима найбільша приятність була — глядіти, як другі бють ся і розчереплюють собі п'яні голови. Він задержав ся мимо волі коло громадского арешту, переміненого на-борзі на холерний шпиталь. Вступив оглянути громадскі порядки і здивував ся на вид небувалої чистоти і ладу. Вимита підлога, вибілені стіни, чотири ліжка з чистими сінниками і білими льняними простиралами, кухонні прилади, — все те викликало на єго здоровеннім пучкім червонім лиці глумливий усьміх.

— Гей жінки! -- крикнув він на громадку невіст, що ішли улицею. — Ходіть сюди, подивіть ся, що ту для вас начальник приладив... Є миски, горшки, ложки, може котра собі позичить.

Зацікавлені жінки всунули ся до сїней, стали заглядати через поріг до середини, подивляти річи пожертвовані добровільно з громади

на добродійну ціль. Кусники льняного полотна, кілька горшків, мисок, цебрик — то були лепти, на які стало милосердних господинь, котрим ще під прадідною стріхою не грозила еміграція і хоч до Різдва ставало капусти і дробу.

— Господи небесний, Спасителю предвічний! — лебеділа Бідунка, закривши руками очи. — Як же-ж тут красно, як чистенько! І в самого цісаренька, видиш, ладнійше не може бути... Ото, щоби так моя багрулечка тепер ту стояла... Тамтого тяжня як замкнули ту бідненьку на цілу ніч, мало не задушила ся в сопухах, а тепер такі запахи, такі кадила, не жаль попахати! А стіни які ясенькі, аж за очи хапають...

— Ану Бідунко, положіть ся на причу! — заговорив Копитко з насьмішкою, — покажіть як будете виглядати, коли вас Валентий принесе у вереті сюди і засьпіває „вічная память...“

— Не грішіть, не висьмівайте ся з старої баби! Смерть дарунків не бере і свого не дарує нікому... А хто-ж то може вгадати, чье грішне тіло перше зложать на тоту білу постілоньку?...

— Ха-ха-ха! — розсьміяв ся Копитко, — я зараз вам покажу, чье буде перше.

Сказавши се, розігнав ся к-невістам, ухопив за руку одну з наймоторнійших і став тягнути до середини. Кремізна жінка при помочи других вирвала ся Копиткови і утікла на улицу. За нею забрали ся й другі.

Гарасим Копитко вийшов і собі на улицу, вдоволений з себе, що наполохав жінки своїм оригінальним дотепом.

— А видиш одна з другою, як смерти боїш ся... А тут страх не поможе... Холєра з Росії і з Гамбурга шле своїх пейсатих „кватирмахів“.

— А ви-ж її не боїте ся, що вічно сидите коло жида?

— Я тільки в пальці трісну, то від мене буде втікати, як ви ось тепер.

— Не гнівіть Бога! — сказала богомільна Бідунка — от ходіть до церкви помолити ся, щоби Господонько відвернув від нас тяжке лихо, осїнив нас пренайсвітлїйшою ласкою з своєю Матінкою чудесною своїми ласками небесними...

— Ідіть, ідіть, та помоліть ся за мене. Я вам за тото завтра розкажу, чия волосє буде жидівка вимітати з коршми.

— А як вас коли натягнуть?

— Мене? Гарасима Копитка? А мої руки від чого?... Бувайте здорові! При вас чоловік нічого не... Бийте поклони й за мене і моліть ся, бо холера леда день приїде з тим жидом, що має фабрику сьвічок в Росії...

Гарасим Копитко пустив ся легким кроком до коршми. Невісти гляділи за ним з переляком.

— Не карай Господоньку свого народу грішного за такого Лютра-безбожника, за такого Кальвіна не чоловіка! — лебеділа соблазнена Бідунка. — Заступи нас грішних Дівонько Пречиста перед гнівом Твого передвічного Синонька Спасителенька!... Віченько зійшов ему в коршмі, не зробив своєї сили, нічим не надсадив ся... В церкві як на Різдво, то аж на великдень, а в коршмі раз-у-раз при огни під комином пече тоту файку тай пече... Своє мусить відсидіти... не рушить ся з коршми, хоть би ему, заступи Господи, й хата спопеліла...

— А прецінь легко ему вік сходить — відозвала ся тота молодиця, що її Копитко тягнув до шпиталя, — лише їсть готове... Мати й жінка за него роблять, догоджують, як якому губер-

наторови... А ось чоловікові ні дня, ні ночі, гаруй тай гаруй і годі нужді спростати... Видно, Господь сам хоче, щоби такі ледарі кормили ся дурно і душили сих, що на них роблять, як Копитко свою стару матір і жінку... Чи правду кажу, бабуню Козарко?

Козарка звела ся на ноги з-під верби, де доси сиділа в холодї відпочиваючи.

— Неправду кажеш, дитинко, заперечила стара бабуся, Господь Бог ледарів не хоче на сьвітї, а коли чоловік станесь ледарем, то не по Божій волї. Менї внуки кажуть: „Бабуню, на що вам так працювати, спочиньте!“ — а я не можу посидїти на місци... усе щось тягне до роботи... Богато, богато пережила я на сьвітї, і доброго і злого, над гробом стою, незадовго стану на суд божий, суд справедливий, не хочу нікого судити, але кажу вам: Гарасима Копитка жде кінець недобрий... Їму смерть призначена в коршмі.

Дзвони загомонїли на вечірню, стара Козарка перехрестила ся, зашептала молитви. Її поважний голос прошиб мов електрична струя цілу громаду, всі тихо спішили за нею до церкви.

II.

Гарасим Копитко сидїв у коршмі, запікав люльку під комином і барашкував з жидом.

— Якось нема нікого, Гиршку?

— А коли видите, що нема нікого, то й на що питаєте, Копитку?

— А що? буде нинї музика, Гиршку?

— Ідїть запитайте вїйта, Копитку!

— Валентий скаже вам на бородї грати.

Жид замовк. Очевидячки нудь якась млоїла єго під серцем. Що хвиля підмітував собою на стільци, рвав по волоскови з розхрістаної бороди і метав з досадою на землю. Копитко нудив, домовляв, дразнив жида, чим мога, але жид мовчав як опока, не відзивав ся.

Накінець посходили ся шинкові гості, передом славний опришок Валентий. Одні розсіли ся по лавах і курили папіроси, другі поставали при шинкфасі. Були се люде робітничої класи, здеморалізованої до крайности під могучим впливом своїх хлібодавців, колишніх шинкарів і димкарів. Ті люде лзли безмисленно до шинкової садиби, щоби зароблений гріш віддати назад там, звідки прийшов, — до жидівської кишені.

Валентий був душею сеї ямарскої ватаги. Тепер, стоячи серед коршми, розповідав, як послідного разу зловили єго пять поліцаїв в сусіднім місточку на ринку і хотіли скувати, а він всіх поконав, ще й заробив при тій нагоді. Одному поліцаєви відкусив палець і відобрав ланцухи, за котрі опісля дістав від свого касіра пів літри горівки... Се геройске діло одушевило всіх єго товаришів. Стали ставити літрами пиво, горівку і пити за здоровле свого ватажка, а на погибель усему дукарству... З-разу забава обмежалась на проклонах дукарскої касты, на погрозах жидівському родови, та з-часом стала переміняти ся в дику сваволю невольного крику.

Коли Валентий заревів тубовим голосом „Ой хто пє, тому наливайте!“ — врізав пястук о стіл, аж зі стелі глина посипала ся, тогді вже кождий знав, що в єго голові збурился алкоголь і розпічне ся галабурда.

— Гей музика, ревів паний, — грай! я гуляти хочу...

— Нема нині, пане Валентий, музики, вїйт не позволив, — заявив жид покїрно. — Не знаю, чого він від мене хоче... напосїв ся на мою згубу...

— Що то значить, вїйт наказав? Нині коршма вільна кождому!... Я его научу!

Гарасим Копитко зрадїв під печею, що вже заносить ся на „комедию“... Плюнув у люльку, положив у огонь, щоби пекла ся, і ждав нетерпеливо, що дальше буде?

— Вїйта драба дайте мені в руки! — верещав Валентий. — Зараз бебехи з него випущу і хрїщ поломлю на трое!...

— Вїйта дайте! — вторувала товпа, аж шиби бренькотїли. — Зробимо з него басетлю!

— Шкіру з него злупимо на бубон!

— Коли ви его, панове, так легко в руки не дістанете... він дуже осторожний — відозвав ся Копитко, щоби розлючену товпу ще більше подразнити.

Тепер замітили Гарасима Копитка коло печи, обступили кругом, стали зазирати в очи, пізнавати непростеного гостя. Кождий хитав щось загадочно головою, поморкував під носом. Кружок ставав ся при комині що раз тїснійший... Кождий нахилив ся і зазирав Гарасимови під крисаню.

— Пустїть-но мене, ледарі, нехай я придивлю ся ему з близька, оглянупоту судину з капустою, — забурчав Валентий, розпихаючи рукою других.

Хлопи розступили ся. Валентий здоймив свій півцилїндер, заложив на голову Копитка, а его капелюх на свою і сказав:

— Пасує... Ага, то ви, Гарасиме Копитку... Я вас аж тепер пізнаю, — цїдив дальше Валентий слово за словом, нїби байдужно. — А як

то ви думаєте, пане Копитку, що то значить : „ого так легко в руки не дістанете... він дуже обережний“ ? Га ?

— Бо теперішній віт хитра штука. До коршми сам ніколи не зайде, а так, на дорозі, годі піймати, хйба би в ночі.

— Гм, гм... А чому він до коршми не ходить ? — питає ся дальше Копитка Валентий, поштовхуючи других ліктями, щоби були до діла готові.

— Ідіть, та запитайте ся ого, колисьте цікаві.

Запанувала тишина, мов перед великою тучею. Копитко виняв з'огню люльку, хотів узяти в зуби, та Валентий перешкодив сему ударом вказуючого пальця.

— Ходіть Копитку, напємо ся ! Ви нині наш начальник ! — просив Валентий і потягнув Гарасима сильно, що міг, за руку, щоби ого звалити з лавки.

Але Копитко сидів як плетінка з оловом, навіть не подав ся.

— Я пити не хочу, — каже. — Аби так пироги, сметана, то можна би припросити ся...

Дамо і пирогів і сметани, але перше треба ликнути... Тільки літ вкоршмі сидіти і бодай раз не упити ся, то не по християнськи.

Наставив Валентий Копиткови бляшанку, просить, силує, а той сьмієсь, не хоче пити.

— Положіть его на землю ! Будемо заливати, коли такий упертий.

Чепили пянюги Гарасима в руки, хотять класти, — не можна. Гарасим повалив кількох на землю, вхопив за столець і крикнув :

— Не зачіпай мене один з другим, бо эле на тім вийдете !

Пянюги подали ся. Неїмовірна сила Копитка і єго грізна постава відобрала їм відвагу. Станули тихо, тільки спозирали на свого провідира.

— Геть смаровози! — закричав на них Валентий, — дайте спокій доброму чоловікови і не робіть сьміху з себе! Де вам, таким хробакам, заходити собі з таким велитом?

Потім звернув ся до Копитка :

— Ви, Гарасиме, колись-ту повалили Гершкового бугая? чи то правда?

На се запитанє Гарасим спустив столець і всьміхнув ся. Втім Валентий прискочив до него і кількафунтовим зелізом вривав єго з усєї сили межи очи. Жид коло шинкфасу завайкотів.

Копиткови кров люнула ротом, носом... Гарасим захитав ся і упав зі стільцем коло печи.

Вид крови збудив звірску дикість в піяцкій товпі. На приголомшеного Гарасима посипались кулаки. Жид з переляку вискочив з коршми вікном.

Гарасим почав боронити ся. Копав ногами, рвав руками, кого міг захопити. Самому Валентому відорвав ухо... Кілька разів зривав ся на ноги, давив своїх противників, як розюшений дик псів гончих... вкінци уляг перевазі.

Довго в ніч тягла ся страшна езекуция. Запита, роз-юшеня товпа посадила обез-ображеного трупа Копиткового під печею на лавці...

По півночи прийшли жандарми. Вивалили двері, першого Валєнтого скували в ланцухи і положили кінець „комедії“, котрою сим разом Гарасим Копитко не міг потішити ся.

* * *

Коло полудня стояла ціла громада людей коло арешту, переміненого на холерний шпиталь. Комнату, вчора ще чисту, покапала кров з Гарасима Копитка. Їго труп лежав на причи... ждав на обдукційну комісію і на хірургічний ніж.... Віщованє бабусї Козарки скоро здійснило ся.

